

Oppositionen til Danmarks Frihedsråd 1943/44

AF
JON VEDEL

Indledning

Danmarks Frihedsråd søgte i situationen der opstod efter samarbejdspolitikken nederlag, den 29. august 1943, ikke blot at etablere sig som centralorgan i forhold til den aktive modstandsbevægelse, men også at udvide sit grundlag, politisk og socialt, for at kunne virke med en illegal regerings autoritet. Disse bestræbelser slog fejl. Men dette afholdt ikke Rådet fra at forsøge at spille en politisk rolle, idet man her kunne påberåbe sig en moralsk ret i kraft af at Rådet repræsenterede den aktive modstand.*

Udenfor Frihedsrådet stod dog fortsat en ikke uvæsentlig del af modstandsbevægelsen, som ikke havde anerkendt Rådets lederskab, og som derfor protesterede imod at Rådet udtalte sig på den samlede modstandsbevægelses vegne. Tilsvarende anfægtede man også Rådets ret til at etablere sig som en art illegal regering.

Der var tale om grupper der tilhørte den borgerlige fløj af modstandsbevægelsen, og for hvem deltagelse i modstandskampen først og fremmest var et nationalt anliggende. Disse frygtede, at Rådets forsøg på at spille en politisk rolle på længere sigt kunne bringe det i konflikt med de traditionelle politiske kræfter, repræsenteret af partierne.

Frihedsrådets egne historieskrivere har ikke tillagt oppositionen større betydning. Mogens Fog skildrer den i »Danmark under besættelsen« med ganske få

* Følgende arkiver i Rigsarkivet er benyttet: Auswärtiges Amt, pk. 228; Dansk Pressetjeneste; Mogens Fog; Erling Foss; Frode Jacobsen; Modstandsbevægelsen for Lolland-Falster; Ebbe Munck; Christmas Møller; Sønn Seehusen.

Følgende beretninger i Rigsarkivet er benyttet: Mogens Fog, 1956; Frode Jacobsen, 1954/55; Niels Jørgensen, 1956; Ole Kiilerich; Henning Nielsen, 1976; Aage Schoch, 1948; Erik Seidenfaden, 1956; Arne Sørensen, 1955; Sønn Seehusen, 1956. En beretning om »Frit Nordisk Forlag« findes på KB. Hertil har jeg hentet oplysninger hos Niels Jørgensen, breve af 16/1 og 1/2.82; Harald og Axel Richard Møller, samtale af 2/2.82 og brev af 3/2.82; Tage Taaning, brev af 20/6.82.

linier, og uden at konfliktens politiske aspekter berøres.¹ Heller ikke Jørgen Hæstrup anskuer i »Hemmelig Alliance« konflikten politisk. Oppositionen skildres som en række udenforstående blade, der opponerer mod at Rådet udtaler sig på hele modstandsbevægelsens vegne. Med dannelsen af Bladudvalget rettes der op på dette misforhold. Skildringen af oppositionen og kritikken af Rådet optager omkring én side i dette digre værk, hvori ellers alle sider af Frihedsrådets virksomhed skildres.²

Ole Kiilerich var medstifter af »Hjemmefronten«, et af de oppositionelle blade, og tillægger selvsagt oppositionen større betydning end de førnævnte forfattere.³ De politiske divergencer træder her tydeligt frem. Fremstillingen rummer dog forskellige misforståelser vedrørende Bladudvalgets dannelse. En velunderbygget skildring af kredsen af oppositionelle blade og Bladudvalget står at læse i Erik Lunds »Fire millioner frie ord«.⁴ Men udgangspunktet er presschistorisk, og de politiske aspekter ofres mindre opmærksomhed. De politiske aspekter står derimod i forgrunden i Rüdiger Eckerts »Die politische Struktur der dänischen Widerstandsbewegung im Zweiten Weltkrieg«,⁵ hvor de forskellige grupperinger indenfor modstandsbevægelsen analyseres, herunder også den kreds der stod i opposition til Rådet.

Forskningen i den organiserede modstandsbevægelse har i stort omfang været koncentreret omkring Frihedsrådet og kredsen bag dette. Andre grupper er forblevet upåagtede, og materiale om disse foreligger kun spredt og tilfældigt. Det har dog været muligt at lukke nogle huller ved at interviewe nulevende personer med førstehåndskendskab til de her skildrede forhold.

Frihedsrådet

September 1943 trådte Danmarks Frihedsråd første gang frem for offentligheden som »den nationale folkefront mod nazismen«. Rådet meddelte, at det var dannet af »repræsentanter for de danske bevægelser, der i fællesskab og i overensstemmelse med folkets ønsker aktivt vil bekæmpe den tyske besættelsesmagt, indtil Danmark igen er et frit og uafhængigt land«.⁶

Rådets proklamation blev den 12. oktober bragt i det engelske »Daily Telegraph«. Her havde bladets Stockholmskorrespondent oversat vendingen, at »Frihedsrådet er dannet af repræsentanter for de danske bevægelser...« med »Council members belong to all political parties...«.⁷

¹ la Cour, Vilh. (red.): Danmark under besættelsen II. Kbh. 1945-47, s. 707.

² Hæstrup, J.: Hemmelig Alliance I. Kbh. 1959, s. 231 f. Se også s. 55.

³ Ole Kiilerich i: Outze (red.): Danmark under den anden verdenskrig II. Kbh. 1962-68, s. 222 ff.

⁴ Lund, Erik: Fire millioner frie ord. Aarhus 1970, s. 211 ff.

⁵ Eckert, Rüdiger: Die politische Struktur der dänischen Widerstandsbewegung im zweiten Weltkrieg. Hamburg 1969.

⁶ Alkil, Niels (red.): Besættelsetidens fakta. Kbh. 1945-46, s. 225.

⁷ Artiklen citeres i brev fra Christmas Møller til Fog 14/10-43 (Christmas Møllers londonbreve. Udg. af J. Hæstrup. Kbh. 1974, s. 88). En oversættelse stod at læse i »Frit Danmark« (Londonbladet) 15/10, hvori den pågældende passus nu oversættes tilbage til dansk: »Rådsmedlemmerne tilhører alle politiske partier...«.

Den 17. oktober gav Christmas Møller meddelelse om Rådets dannelse i BBC's danske udsendelse. Da han gik til mikrofonen havde han ikke modtaget proklamationen i dens oprindelige version, og var derfor henvist til at benytte »Daily Telegraphs« meddelelse med dens fejlagtige oversættelse. Forinden havde et af Rådets medlemmer, Mogens Fog, dog orienteret ham i et brev, hvori Fog skrev, at Rådet havde fået hold på alle aktive modstandsbevægelser af betydning, og han mente videre, at »Rådets alsidige sammensætning både politisk og med hensyn til personligheder borger for en fornuftig afvejen af interesserne«. Fog savnede dog en repræsentant for fagbevægelsen, da dens ledere »endnu ikke har frigjort sig fra forsoningspolitikken«, men han mente, at der var tegn til at man kunne få fagbevægelsen i tale, og derfor var det vigtigt med anerkendelse udefra.⁸

Det kan ikke undre, at Christmas Møller på baggrund af disse informationer var noget i vildrede med hvad Rådet faktisk repræsenterede, og han valgte forsigtigt begrebet »danske retninger«, som både kunne dække de aktive bevægelser og de politiske partier. Han hævdede i sin tale, at Frihedsrådet »repræsenterer alle danske retninger og udtryk for den fælles modstand hos alle politiske retninger, hvad enten de kaldte sig i gamle dage kommunister eller konservative, venstre, socialdemokrater eller radikale, i rigtig erkendelse af, at der kun er ét mål som gælder – Danmarks og verdens frigørelse...«.⁹

I september 1943, da proklamationen blev udsendt, bestod Rådet af repræsentanter for de to »tværpolitiske« modstandsorganisationer, Ringen og Frit Danmark, samt de to politiske partier, Danmarks Kommunistiske Parti og Dansk Samling, hvoraf det sidste endnu arbejdede på legalt grundlag. Herudover deltog to enkeltpersoner i Rådets arbejde: Industrimanden Erling Foss, der havde forbindelser indenfor Det konservative Folkeparti, og som kort efter Rådets dannelse blev tilknyttet det illegale blad »De Frie Danske« som politisk rådgiver, hvorefter han kunne repræsentere dette i Rådet; og Aage Schoch, der i 1942 måtte træde tilbage som redaktør af Nationaltidende på tysk forlangende, og herefter bl.a. ernærede sig som nationaløkonomisk konsulent for Dansk Arbejdsgiverforening. Han havde en lang række illegale forbindelser, i første række til »faldskærmsfolkene« fra den engelske sabotageorganisation SOE, men også til konservativt prægede blade som »Hjemmefronten« og »Studenternes Efterretningstjeneste«, uden dog at repræsentere disse i Rådet. På et senere tidspunkt, antagelig i sidste halvdel af september, knyttedes endvidere lederen af SOE's arbejde i Danmark, major Flemming Muus, til Rådet.¹⁰

⁸ Fog til Christmas Møller 5/10-43 (Londonbreve, s. 85 ff.). Christmas Møller kvitterer for modtagelsen i brev af 14/10 (anf. arb., s. 88 f.). Et brev fra Frode Jakobsen dateret 1/10 kvitterer Christmas Møller først for 28/10, men dette brev indeholder ikke informationer om Rådet, der kunne have forrykket hans billede, bortset fra en beklagelse af, at modstandskampen som sådan endnu havde et for snævert grundlag (anf. arb., s. 90). Den sædvanlige nyhedsstrøm til England, der blev formidlet af generalstabens efterretningssektion, gik helt i stå efter den 29. august, og blev p.g.a. forskellige forviklinger først genoptaget omkring midten af oktober.

⁹ Alkil anf. arb., s. 1274.

¹⁰ At det i Rådets proklamation hed, at det havde optaget en repræsentant for »De frie Danske« i udlandet, skulle blot vildlede. Der har siden stået debat om Muus' stilling. For Frihedsrådet, der søgte at etablere sig som en dansk ledelse, var det uheldigt at have en repræsentant for en udenlandsk magt siddende på lige fod med de øvrige.

Rådet havde adskillige kontakter til konservative og socialdemokratiske politikere. Mogens Fog havde således allerede i slutningen af september et møde med Hans Hedtoft, hvor han fremlagde Rådets ønske om at optage en repræsentant for henholdsvis Socialdemokratiet og fagbevægelsen.¹¹ Samtalen efterfulgtes af en brevveksling i november. Også Flemming Muus havde møder med ledende socialdemokrater og opfordrede dem til at indtræde i Rådet.¹² Da disse forsøg endte negativt, blev Frode Jakobsen opfordret til at kontakte socialdemokrater lidt længere nede i partihierarkiet, i første omgang borgmesteren for Københavns Magistrats 3. afdeling, Sigvard Munk, der personligt var stemt for at indtræde, men måtte sige fra, da Hedtoft modsatte sig det. Dernæst kontaktede Frode Jakobsen den tidligere formand for den københavnske borgerrepræsentation, Karmark Rønsted. Denne var af sit parti blevet tvunget tilbage fra sin post, da han under »telegramkrisen« i oktober 1942 tillod sig en vittig bemærkning med brod mod tyskerne. Skønt han var parat til at indtræde i Frihedsrådet uden hensyn til partiledelsens opfattelse, betød et samtidigt afslag fra de konservative, at også Karmark Rønsteds indtræden var blevet uaktuel.¹³

Til de konservative politikere var der kontakt gennem Erling Foss og Aage Schoch. Der blev rettet henvendelse til det konservative folketingsmedlem, fængselspræst Kristen Amby, og til det nyvalgte folketingsmedlem, professor Flemming Hvidberg, der havde redigeret den kirkeside i *Nationaltidende* som i det mindste var medvirkende årsag til Schochs tilbagetræden. Det konservative Folkeparti som sådant ønskede ikke at lade sig repræsentere i Rådet, men havde tilsyneladende ikke noget imod at Kristen Amby deltog i arbejdet som privatperson, hvilket denne dog ikke ønskede uden mandat fra partiet.¹⁴

Helt frem til januar 1944 udtalte medlemmer af Frihedsrådet optimisme med hensyn til muligheden for at udvide Rådet med repræsentanter for de to partier.¹⁵ Først i februar 1944 synes tanken herom at være skrinlagt.¹⁶ Fra London pressede Christmas Møller energisk på for at give Rådet den brede basis, som også ville have betydning for de allieredes anerkendelse. Han ønskede dog ikke kun repræsentanter for de to nævnte partier, men også for Venstre og de Radikale, således at også landbruget var repræsenteret.¹⁷ Der er næppe tvivl om at

¹¹ Hæstrups notat efter samtale med Fog 27/11-1960, Fogs arkiv.

¹² Muus, Fl.: Ingen tænder et lys. Kbh. 1959, s. 125 f. Muus' skildring af denne kontakt imødegås på væsentlige punkter af Frode Jakobsen i dennes beretning s. 75, Frode Jakobsens arkiv.

¹³ Jakobsen, Frode: I Danmarks Frihedsråd I. Kbh. 1975, s. 83 f. Ønsket om »balance« havde også været gjort gældende, da DKP og Dansk Samling tilsluttedes Rådet: Enten begge partier eller ingen af dem.

¹⁴ Foss, Erling: Fra passiv til aktiv modstand. Kbh. 1946, s. 335 f; Fog til Christmas Møller 18/3-44 (Londonbreve, s. 122); Kraft, Ole Bjørn: En konservativ politikers erindringer 1926-1945. Kbh. 1971, s. 247.

¹⁵ Foss til Ebbe Munck 10/11-43, Ebbe Muncks arkiv; Fog til Christmas Møller 19/12-43 (Londonbreve, s. 122); Foss til Ebbe Munck 20/1-44, jfr. Foss anf. arb., s. 332.

¹⁶ Arne Sørensen til Christmas Møller 14/2-44 (Londonbreve, s. 144).

¹⁷ Christmas Møller til »Tre landsmænd« 3/12-43 (Londonbreve, s. 101); Christmas Møller til Frode Jakobsen 28/10-43 (Londonbreve, s. 90); Christmas Møller til Fog 10/12-43 (Londonbreve, s. 108); Christmas Møller til Arne Sørensen 23/1-44 (Londonbreve, s. 135); Christmas Møller til Fog 10/2-44 (Londonbreve, s. 139 f).

Christmas Møller på linie med Frihedsrådets egne intentioner¹⁸ ønskede at gøre det til et organ, der kunne udtrykke sig med en illegal regerings autoritet. I så fald var det nødvendigt at det repræsenterede, ikke blot det illegale arbejde, men folket i bred forstand, og for Christmas Møller var dette ensbetydende med tilslutning fra partierne.¹⁹

Partiernes afvisende holdning overfor Frihedsrådet må ses på baggrund af den situation der opstod 29. august 1943, da ministeriet Scavenius valgte at træde tilbage, stillet overfor det tyske ultimatum. Datoen har fået næsten symbolsk betydning som skel i besættelsestidens historie, da politikerne fra denne dag valgte at opgive det åbne politiske samarbejde med besættelsesmagten. Landet blev erklæret i undtagelsestilstand på baggrund af den omfattende strejkeaktivitet, og general von Hanneken overtog den udøvende magt. En tysk aktion lammede hær og flåde, en række kendte personer blev internerede, tyske politistyrker blev trukket til landet, og i den følgende tid skærpedes forholdene mærkbart.

Det er blevet hævdet, at Danmark fra denne dato rent faktisk befandt sig i krig med Tyskland. Men da Rigsdagen var forhindret i at samles på grund af det gældende mødeforbud, da regeringen var trådt tilbage, og da kongen var afskåret fra at udøve sine forfatningsmæssige funktioner, lod denne krigstilstand sig blot ikke formelt erklære.²⁰ Af hensyn til Danmarks optagelse blandt de allierede nationer, har der været en klar interesse i at fokusere på bruddet, men nyere forskning har – med Hans Kirchhoffs disputats om »Augustoprøret 1943 – Samarbejdspolitikens fald« (København 1979) – peget på, at datoen ikke markerer det klare skel som det traditionelt hævdes, men at der på vitale områder sker en videreførelse af den forudgående periodes kollaborationsline.

Således havde den tyske stat en væsentlig interesse i at bevare Danmark som »spisekammer«, og leverancerne af industri- og landbrugsvarer blev ikke blot opretholdt i samme omfang som før, men blev endda øgede efter den 29. august 1943.²¹ Heri må vel søges den væsentligste årsag til, at Danmark fortsat indrømmedes en høj grad af politisk frihed, og at dets stilling fortsat afveg grundlæggende fra andre besatte lande.

Der blev ikke dannet nogen ny regering, men departementscheferne fik lejlighed til at videreføre den statslige administration på danske hænder, mens den tyske rigsbefuldmægtigede efter undtagelsestilstandens ophævelse styrede landet gennem forordninger, såvidt angik rene tyske interesser. I sager af mere principiel rækkevidde handlede departementscheferne i nøje samråd med politikerne, hvis

¹⁸ Hæstrup, J.: Tilblivelsen af Danmarks Frihedsråd, i: Historie. Jyske samlinger. Ny rk., bd. 10, 1972/74.

¹⁹ »... holder de samarbejdende partier sammen repræsenterer de folket...«, Christmas Møller til »Tre landsmænd« 3/12-43 (Londonbreve, s. 104). Se også note 17.

²⁰ Dette var temaet for Christmas Møllers tale i det engelske Underhus februar 1944. Hæstrup tilslutter sig denne argumentation som en korrekt beskrivelse af Danmarks stilling. Se »Hemmelig Alliance« I, s. 190 f.

²¹ Sigurd Jensen: Levevilkår under besættelsen. Kbh. 1971, s. 229. Iflg. Direktoratet for vareforsynings beregninger dækkede Danmark i 1943 4,6 mill. og i 1944 8,4 mill. tyskeres forbrug af flæsk, kød og smør, se Erik Ib Schmidt i: Friis, Aage (red.): Danmark under verdenskrig og besættelse V. Kbh. 1946-48, s. 81. Disse varer indgik dog ikke i normalforbruget med samme vægt som i Danmark.

samarbejdsudvalg fungerede som en art rådgivende »skyggerigsdag«. Også det kommunale selvstyre fortsattes uden tysk indblanding, og her var der fortsat et vigtigt virkefelt for de politiske partier.

Blandt de arresterede den 29. august befandt sig størstedelen af den konservative rigsdagsgruppe, men kun som enkeltpersoner, idet partiorganisationerne som sådan forblev intakte. Det samme gjaldt fagbevægelsen og de øvrige interesseorganisationer.

At rigsdagen ikke trådte sammen efter undtagelsestilstandens ophævelse skyldtes frykten for, at den næppe ville kunne undlade at vedtage en protest mod de tyske overgreb, hvilket ville kunne skade departementschefsordningen og den kommunale forvaltning. Politikerne mødtes dog fortsat i rigsdagsbygningen. Gennem partiernes repræsentanter i Samarbejdsudvalget blev de holdt orienteret om udviklingen, og de lod informationer gå videre til partiernes tillidsfolk gennem lukkede »dagligstuemøder«. Herigennem var der mulighed for fortsat at opretholde en kommunikation mellem partierne og vælgerne, og derigennem røgte en væsentlig del af de funktioner som under normale forhold blev varetaget af partiernes presse. (Kun var effekten utvivlsomt større på grund af den psykologiske virkning der ligger i at blive indviet i »fortrolige oplysninger« i små, lukkede cirkler). Politikerne fik mulighed for at forklare den førte politik, og bevarede samtidig en føling med stemningen ude i landet.

Skønt de danske myndigheder gennem opløsningen af de militære værn havde mistet en del af de magtmidler, der normalt står til en regerings rådighed, indebar situationen muligheden for opretholdelsen af et talstærkt og velbevæbnet politikorps frem til den 19. september 1944. Samtidig forestod de militære værns illegale stabe opstillingen af militærgrupper, der kunne stå til rådighed for den politiske ledelse den dag tyskerne rømmede landet.²² Departementschefsordningen betød at officererne fortsat kunne få udbetalt deres løn gennem Krigsministeriet.²³ Til gengæld måtte de holde en »lav profil« i forhold til besættelsesmagten, bl.a. for at undgå en ny internering, til trods for mange officerers ønske om at tilslutte sig modstandsbevægelsen.²⁴

Mulighederne for at manøvrere legalt var således langt fra udtømte, og politikerne havde ikke lyst til at sætte disse over styr ved at tilslutte sig et illegalt organ som Frihedsrådet.²⁵ Ikke mindst for Socialdemokratiet måtte det desuden være en tungtvejende grund for en afvisning, at kommunisterne indtog en central placering i Rådet. Herfor talte informationerne gennem Fog og Muus, men også

²² Hakon Skaftes referat af samtaler med ledende politikere i beg. af dec. 43 og feb. 44, Christmas Møllers arkiv pk. 24; Dedichen til Seidenfaden 8/11-43, Dansk Pressetjenestes arkiv; Hedtoft til Fog 24/11-43, Fogs arkiv.

²³ Foss anf. arb., s. 293; Hæstrup, J.: Til landets bedste I. Kbh. 1966, s. 204 f.

²⁴ Gørtz tale til de nyindkaldte i radioen 1. juni 1945, citeret efter Socialdemokraten 2/6-45; beretning fra oberst A. Hartz. Modstandsbevægelsen for Lolland-Falsters arkiv. Generelt må der henvises til Roslyng-Jensen, Palle: Værnenes politik – politikernes værn. Kbh. 1980.

²⁵ Kraft anf. arb., s. 247; Oluf Carlsson i: Frisch, H.: Danmark besat og befriet II. Kbh. 1945-48, s. 247; Hakon Skaftes samtaler, anf. arkiv.

Rådets proklamation af sig selv som en »national folkefront« måtte understøtte socialdemokraternes opfattelse af, at kommunisterne stod bag.²⁶

Allerede på et af Frihedsrådets første møder besluttedes det at tage stilling til efterkrigstidens problemer i en pjece.²⁷ Spørgsmålet om opgøret efter krigen blev drøftet intenst i dette efterår, hvor Tysklands nederlag ventedes i en ikke alt for fjern fremtid. Både kommunisterne og Dansk Samling havde ytret sig skarpt i debatten,²⁸ og dette at de og andre modstandsorganisationer samtidig var gået i gang med at opstille militære grupper, kunne nok vække uro.²⁹ For Frihedsrådet gjaldt det dels at skabe justits indenfor egne rækker overfor hvad Mogens Fog har kaldt »visse frihedskæmpers tøjlesløse revanchelyster«, dels om at skabe tillid hos politikerne og i befolkningen til Frihedsrådets demokratiske hensigter.³⁰

Spørgsmålene blev gennemdrøftede i Rådet og i forskellige underudvalg, før det blev overdraget Mogens Fog og Aage Schoch at udarbejde det endelige udkast med juridisk bistand fra overretssagfører Niels Busch-Jensen. Arbejdet blev udført i løbet af oktober, og på et møde i slutningen af måneden, hvor Dansk Samlings leder, Arne Sørensen, undtagelsesvis selv deltog i Rådets arbejde, blev udkastet vedtaget.³¹ Kort efter, antagelig i sidste del af oktober³² blev pjecen udsendt under titlen »Når Danmark atter er frit«.³³

Frihedsrådet gjorde her rede for, hvilke foranstaltninger der skulle træffes for at sikre demokratiets genindførelse og et opgør med de elementer indenfor alle grene af samfundslivet, der i ly af besættelsen havde begået handlinger, der stred imod dansk retsbevidsthed. Rådet måtte dels lægge retningslinier for opgøret med de egentlige landsforræderiske elementer, dels tage stilling til det meget ømtålelige spørgsmål om et politisk opgør.

²⁶ »Danmarks Frihedsråd (Bilag IV) Antagelig kommunisterne«; (Bilag IV er Rådets proklamation). Notat citeret efter Mogens Nielsen: Socialdemokraterne og enheden i arbejderbevægelsen 1943-1945. Kbh. 1978, s. 34.

²⁷ Noe-Nygaard ber.; Fog, M.: Efterskrift. Kbh. 1976, s. 144.

²⁸ For DKPs vedkommende især i pjecen »Arbejderne kræver handling« fra okt/nov 43. Arne Sørensen havde i august 1943 udtalt sig skarpt om de gamle politikere, og brugt glosen, at de skulle »nedkæmpes«, hvilket dog skulle forstås meningsmæssigt, ikke militært. Se »Nyt fra Dansk Samling« 15/8-1943.

²⁹ DKP havde siden årsskiftet 1943/44 opstillet militærgrupper, der skulle organiseres i 10-mandsgrupper, der atter sammenfattedes i 100-mandsgrupper efter mønster fra de tyske kommunisters »Hundertschaften« fra den tyske revolution i 1918. Grupperne led dog under en katastrofal våbenmangel, og iflg. matros Svend Nielsen, der forestod opstillingen af disse grupper, var der længe end ikke én riffel pr. gruppe. (Se interview m. Svend Nielsen i Ugens Ekko 29/4-1955). Gruppedannelsen, så mangelfuld den var, spillede en vis rolle for rygterne om et kommunistisk kup. Arne Sørensen opfordres i »Niels Jydes breve«, nov. 43, til at opstille 6-mandsgrupper. Inspirationen hertil fik han fra sin kontakt til oberst Lunn, der sad i Terrainsportsrådet og havde forbindelse til Foreningen af Løjtnanter og Kornetter samt til »Dansk Borgerværn«, og således var dybt involveret i de borgerlige gruppedannelser, jfr. det senere afsnit om et »beskyttelseskorps«.

³⁰ Fog til Christmas Møller 19/12-43, Londonbreve, s. 123.

³¹ Fog anf. arb., s. 144 ff; Arne Sørensen ber., s. 8; Frode Jakobsen anf. arb. I, s. 97.

³² Pjecen dateres i Alkil anf. arb. til november, men omtales i »Kirkens Front« nr. 4 af 21/10-43. I Fog anf. arb., s. 129, dateres den også til oktober.

³³ Teksten citeret efter Alkil anf. arb., s. 226 ff.

Rådet tog klar afstand fra den samarbejdspolitik der var ført i perioden indtil den 29. august, og slog fast, at den havde været til stor skade for landet, »fordi det var danske, der selv nedbrød vor retsorden og undergravede vor økonomi, og fordi det blev danske, der deltog i bekæmpelsen af den aktive modstand mod besættelsesmagten«. Men opgøret med denne politik måtte i første række ske »gennem valget til en ny rigsdag efter en forudgående offentlig drøftelse af besættelsestidens politik«. Hvor der forelå mistanke om landsforræderi, f.eks. mod visse personers optræden i dagene op til den 9. april 1940, måtte dette undersøges af en parlamentarisk kommission nedsat af rigsdagen, som kunne tage stilling til, om der skulle rejses rigsretssager i de enkelte tilfælde.

Om den rigsdag, der blev valgt den 23. marts 1943 hævdede Rådet, at den *ikke* opfyldte fordringerne til en demokratisk folkerepræsentation. Den var ikke valgt ved et frit valg, idet alle, hvis anskuelser om landets kurs afveg væsentligt fra regeringens, var afskåret fra eller i høj grad hæmmet i at give dette udtryk. Hertil kom at et af partierne, nemlig DKP, direkte var forbudt. Frihedsrådet ønskede derfor nyvalg udskrevet snarest muligt efter besættelsens ophør. Hvorvidt den regering, der skulle fungere indtil valget, skulle bestå af politikere eller muligvis folk fra modstandsbevægelsen, tog Rådet ikke direkte stilling til. Blot måtte det være mænd, der ikke på nogen måde havde været komprommitteret ved deres holding under besættelsestiden, for at de kunne gennemføre de påtrængende opgaver, der var ridset op i pjecen. Spørgsmålet om overgangsregeringens sammensætning blev således holdt åbent. Men samtidig gjorde Frihedsrådet det klart, at det ville stille krav til den politik der blev ført indtil nyvalget, som kunne sikre at rigsdagen var i overensstemmelse med folkets ønsker.

Politikerne diskuterede netop i denne periode ministerposter i en regering Buhl, der skulle stå klar ved besættelsens ophør. At Frihedsrådet krævede indflydelse på en overgangsregerings politik måtte volde betænkeligheder, men på den anden side var de konkrete foranstaltninger, som Rådet krævede gennemført, så moderate, at de ikke i sig selv kunne vække uro.³⁴

Når Rådet følte sig forpligtet til at fremlægge resultaterne af sine overvejelser vedrørende forholdene ved besættelsens ophør, var det, ifølge pjecen, »fordi det er det eneste autoritative organ, der for tiden åbenlyst kan give udtryk for sin mening, og er berettiget til at gøre det, fordi Rådet repræsenterer den store del af befolkningen, der fører en aktiv kamp mod besættelsesmagt og nazisme og dermed gør en reel indsats for Danmarks befrielse«.

Man kan altså slutte, at eftersom andre »autoritative organer« stod under påtryk fra den fremmede besættelsesmagt, ville kun Rådet være i stand til at udøve et legitimt lederskab i den foreliggende situation. Men eftersom Rådet ikke havde noget mandat fra befolkningen til at tale på dennes vegne, kunne det alene gøre krav på en *moralsk* ret i kraft af, at det repræsenterede den aktive modstand, og så iøvrigt henvende sig direkte til befolkningen og søge at opnå dens støtte.

Oppositionen til Frihedsrådet

For ikke at fremstå som et selvbestaltet organ, var det derfor afgørende, at den modstandsbevægelse, som Rådet hævdede at repræsentere, også virkelig sluttede

³⁴ Niels Jørgensens rapport til Christmas Møller 22/12-43, Christmas Møllers arkiv pk. 19.

op. Men modstandsbevægelsen rekrutterede sine medlemmer fra meget forskellige artede politiske og sociale miljøer, og samlingen under en enkelt ledelse måtte derfor blive en vanskelig proces.

En kreds af blade omkring det illegale nyhedsbureau »Nordisk Nyhedstjeneste« havde ikke deltaget i de drøftelser der gik forud for Rådets dannelse, men arbejdede selv med planer der tog sigte på en koordinering af den illegale indsats. Denne nyhedstjeneste var siden juni 1943 blevet udsendt under navnet »Den Illegale Presses Fællesorganisation – Reportageafdelingen«, et navn der tog sig stolt ud på facaden, men som dog ikke ganske svarede til aktiviteten i butikken. Den blev startet af stud. med. Hakon Zimsen,³⁵ der havde kontakt til Arne Sejr³⁶ fra »Studenternes Efterretningstjeneste«, Sonny Nielsen fra »De frie Danske« og overbetjent Weiss fra politiets politiske afdeling, der skaffede stof fra Politigården. Nyhedstjenesten blev udgivet af »Frit Nordisk Forlag«, der udsendte illegale bøger, og herigennem skabte det økonomiske grundlag for en række modstandsaktiviteter, herunder nyhedstjenesten.³⁷ Det administrative og organisatoriske arbejde i denne forbindelse blev varetaget af brødrene Harald³⁸ og Axel Richard Møller³⁹, medens Zimsen var redaktionel leder. Tanken bag nyhedstjenesten var at koordinere bladenes arbejde gennem en »nyhedsclearing«, således at alle bladene kunne få del i den samlede stofmængde. Samtidig blev der herigennem etableret kontakter, som kunne benyttes i en videre koordinering af det illegale arbejde. Frihedsrådet kom dog disse planer i forkøbet. Bladkredsen hilste initiativet velkomment, da de følte at der trængtes til et organ, der kunne markere at Danmark var i krig med Tyskland. Men foreløbig forholdt kredsen sig afventende, søgte at få oplysning om hvem der stod bag Rådet og at etablere kontakt med henblik på et evt. samarbejde, såfremt de forskellige sonderinger faldt positivt ud.

Kredsen ønskede at optræde samlet for derved at give sin henvendelse større vægt, og der blev derfor efter aftale med folkene bag »Frit Nordisk Forlag« og Arne Sejr fra »Studenternes Efterretningstjeneste« indkaldt til et møde på Vester Boulevard 40. Her var Axel Richard Møller fuldmægtig på et advokatkontor, som faderen drev sammen med landsretssagfører Prytz. I mødet deltog repræsentanter fra »Hjemmefronten«, »Studenternes Efterretningstjeneste«, »Nordisk Front« og »Nordens Frihed« for at drøfte de nærmere former for et samarbejde, dels indbyrdes, dels i forhold til Rådet.⁴⁰

³⁵ Hakon Zimsen 1914-1963. Stud. med. Kandidat 1944.

³⁶ Arne Sejr f. 1922. Se afsnittet om »Studenternes Efterretningstjeneste«, nedenfor.

³⁷ Samtale med Harald og Aksel Richard Møller 2/2-82; Outze i: la Cour anf. arb. III, s. 34.

³⁸ Harald Richard Møller f. 1922. Stud. jur. Kandidat 1950.

³⁹ Axel Richard Møller f. 1918. Sagførerfuldmægtig.

⁴⁰ Fortrolig beretning fra »Frit Nordisk Forlag«, s. 12. Peter de Hemmer Gudme traf her for første gang de to brødre H. og A. R. Møller, men siden blev det til et nært samarbejde omkring nyhedstjenesten, som også »Nordens Frihed« anden repræsentant på mødet, P. M. Wichmann Ryefeldt, blev tilknyttet. Gudme havde inden mødet henvendt sig til Ole Chievitz for at høre hvem de andre var. (Forbindelsen mellem Gudme og Chievitz gik dels gennem støtten til Finland under vinterkrigen 1939/40, dels gennem arbejdet for den danske militære efterretningstjeneste; Chievitz havde forbindelse til kredsen gennem Prytz, som han arbejdede sammen med omkring finansieringen af Frit Danmark. Kredsen som sådan havde dog ingen egentlig forbindelse med Frit Danmark, idet kontakten kun gik fra Prytz til Frit Danmark, men ikke den modsatte vej. Da Prytz kontaktede Chievitz måtte han pænt tage plads blandt patienterne i venteværelset, Harald og Axel R. Møller anf. samt.

I den følgende tid holdt kredsen regelmæssigt møder. Foruden de allerede nævnte deltog også »Kirkens Front«, hvorimod der knytter sig en vis usikkerhed til »Danske Tidendes« stilling. Alle samtidige kilder samt Niels Jørgensens beretning fra 1956 regner bladet med til kredsen, men iflg. Tage Taaning,⁴¹ der sad i bladet ledelse i denne periode sammen med Frits Drescher,⁴² deltog Drescher kun møderne som observatør.⁴³ Bladet ønskede ikke at følge den øvrige kreds i en evt. tilnærmelse til Rådet på grund af skepsis overfor kommunistene.

Grupperne samarbejdede indbyrdes omkring nyhedsformidlingen, og deltagerne kunne lejlighedsvis skrive i hinandens blade.⁴⁴ Frihedsrådets forskellige udsendelser blev drøftet, men om nogen fælles holdning til Rådet synes der ikke at have været tale.⁴⁵ I hvert fald har ikke alle kunnet slutte sig til det skarpe standpunkt som Niels Jørgensen fra »Hjemmefronten« indtog. Således har Johs. Dragsdahl⁴⁶ fra »Kirkens Front« skildret holdningen til Rådet som »afventende og positiv«.⁴⁷ Harald og Axel Richard Møller fra »Nordisk Front« karakteriserer den som forsigtig og afventende, men de afviser at der skulle være tale om modvilje. Samtidig fremhæver de dog, at de bestandig var opmærksomme på, at Rådet kunne have slagside.⁴⁸

En vis strømpil for holdningerne giver de enkelte blades modtagelse af Frihedsrådets forskellige udtalelser og opråb. Rådets første udsendelse, proklamationen fra september, blev bragt i »Studenternes Efterretningstjeneste« nr. 108 fra 11/10-1943 samt i »Hjemmefronten« nr. 7 fra oktober 1943. Det må formentlig være sket inden Niels Jørgensen overtog redaktionen, for i kredsen gjorde han sig til talsmand for, at man skulle tage køligt på Rådets erklæringer, indtil det havde lært at spørge, før det udtalte sig på hele modstandsbevægelsens vegne.⁴⁹ Rådets senere udtalelser blev da heller ikke bragt i »Hjemmefronten«. »Når Danmark atter er frit« omtales flygtigt i »Kirkens Front« nr. 4 fra 21/10-1943, der lover at vende tilbage til sagen i næste nummer, hvilket dog ikke sker. Rådets nytårshilsen bringes i »Studenternes Efterretningstjeneste« nr. 114 fra 17/1-1944. Først da striden mellem Rådet og bladkredsen bilægges i foråret 1994, åbnes bladenes

⁴¹ Tage Taaning f. 1897. Journalist tilknyttet Det Berlingske Hus siden 1930. Medlem af bestyrelsen for Rigsdagens presseløge 1939-43. Fra 1943 medredaktør af ugebladet »Landet«.

⁴² Frits Drescher f. 1897. Se afsnittet om »Danske Tidende« nedenfor.

⁴³ Brev fra Tage Taaning af 20/6-1982. Dette svarer nøje til hvad H. og A. R. Møller uafhængigt heraf erindrede om »Danske Tidendes« stilling. Det var deres opfattelse, at »Danske Tidende« »gled af på det« i forhold til de øvrige.

⁴⁴ Niels Jørgensens ber., s. 4.

⁴⁵ Der knytter sig naturligvis stor usikkerhed til omtalen af kredsens drøftelser, da der ikke foreligger referater el. lign.

⁴⁶ Johannes Dragsdahl f. 1922. Stud. theol. Kandidat 1949. Redaktør af »Kirkens Front« 1943-47. Formand for Studenterforeningens kristelige fraktion 1943-46.

⁴⁷ Samtale med Johs. Dragsdahl 27/1-1982.

⁴⁸ H. og A. R. Møller anf. samt. Det gælder her som for note 47, at der er tale om langt senere beretninger, og muligheden for efterrationalisering er derfor tilstede. Udsagnetes indhold bestyrkes dog af Taanings beretning om »Danske Tidendes« mere udtalte skepsis overfor Rådet, samt af en gennemgang af de pågældende blade, jfr. senere.

⁴⁹ Breve fra Niels Jørgensen af 16/1-82 og 1/2-82.

spalter for Rådets henvendelser til offentligheden. Således bringes »Hvis der kommer invasion« fra februar 1944 af »Nordisk Front«, »Nordens Frihed«, »Studenternes Efterretningstjeneste« og »Kirkens Front«. Det eneste blad der i hele perioden ikke bringer stof fra Rådet er »Danske Tidende«.

For at vurdere i hvor høj grad bladene udtrykte en stillingtagen til Rådet ved at bringe eller ikke bringe stof fra dette, ville det være nødvendigt at have et nærmere kendskab til, hvorledes det rent praktisk foregik, når Rådet ønskede at få placeret sit stof. Det er jo ikke givet, at Børge Outze, der fungerede som mellemled mellem Rådet og bladkredsen,⁵⁰ tilbød stoffet til alle bladene, der så kunne tage stilling til, om de ud fra journalistiske eller politiske kriterier ønskede at bringe stoffet. Vi må dog formode, at meddelelser fra Rådet blev diskuteret i kredsen, der så indbyrdes afgjorde hvem der evt. skulle trykke det.

Trods denne usikkerhed bestyrker bladene dog beretningernes udsagn om meningsforskelle i holdningen til Rådet. Oppositionen mod Rådet kom mere fra blade indenfor kredsen, end fra kredsen selv, idet kredsens vigtigste formål stadig var det praktiske samarbejde omkring nyhedsformidlingen. Herunder fandt også mere politisk betonedede drøftelser sted. Men kredsen som sådan er aldrig fremkommet med nogen samlet udtalelse, og har heller ikke på anden måde optrådt som en enhed. Den kan derfor ikke opfattes som andet og mere end de enkelte grupper.

Men dette indebærer også, at et signalement af bladkredsen ikke kan gives på anden måde end gennem en præsentation af bladene enkeltvis.

»Hjemmefronten« blev startet i en kritisk fase i »Frit Danmarks« udvikling. Efter arrestationen af det illegale DKP's formand, Aksel Larsen, nov. 1942, og den påfølgende arrestation af store dele af »Frit Danmarks« ledelse, begyndte det at knage i det konservativt-kommunistiske samarbejde, som først og fremmest var kommet i stand i kraft af Christmas Møllers personlige autoritet. KU-erne havde i 30-erne ført en uforsonlig kamp mod DKP, og flere havde i vinteren 1939/40 meldt sig til kampen mod kommunismen på den finske front. At skulle samarbejde med den tidligere hovedfjende var en svær kamel at sluge for mange, og i december 1942 kom det til en krise, da man frygtede, at kommunisterne efter oprulningerne skulle sætte sig på »Frit Danmark«. For at undgå en sprængning tog Ole Kiilerich, der havde efterfulgt Christmas Møller i »Frit Danmarks« hovedledelse, initiativet til dannelse af en konservativ modstandsorganisation som modvægt til kommunisternes, der eksisterede uafhængigt af samarbejdet i »Frit Danmark«. Kiilerich håbede derved at have skabt en vis balance, der kunne fastholde KU-erne i »Frit Danmark«, og dermed medvirke til at denne ikke udviklede sig for stærkt i venstreorienteret retning.⁵¹

Det første redaktionsmøde, som markerer »Hjemmefrontens« egentlige stiftelse,

⁵⁰ Børge Outzes ber., s.1.

⁵¹ Kiilerichs ber., s. 9; Kiilerich i: Outze anf. arb., s. 203; Niels Jørgensens ber., s. 1; »Hjemmefronten« 26/5- 1945. I alle tilfælde er der tale om beretninger, der er blevet til efter krigen. Det centrale element i forklaringen: uroen blandt KU-erne, der frygtede at blive misbrugt af kommunisterne, virker dog plausibelt.

blev afholdt i Lipkesgade hos Poul Meyer, den tidligere redaktør af 30-ernes konservative kamptidsskrift »Front«, der forinden var udset til redaktionel leder.⁵² Den administrative ledelse blev overdraget Svann Seehusen. Denne havde ved siden af sit arbejde som forretningsfører for KU i København og som Københavnsredaktør af KU-bladet, fra oktober 1940 udsendt »National Pressetjeneste« med ucensurerede oplysninger, specielt om kampene i Norge og om de danske nazister. Samtidig havde Seehusen opbygget en antinazistisk efterretningstjeneste bl.a. i samarbejde med det politiske politi og i forståelse med Christmas Møller, der også befandt sig mellem de anonyme bidragsydere til pressetjenesten.⁵³ Det konservative Folkeparti, der i samlingsregeringen havde medansvar for den officielle politik, frygtede imidlertid for konsekvenserne af denne virksomhed, og bestemte, at den skulle holdes adskilt fra KUs legale aktivitet.⁵⁴

Den 29. august 1943 måtte Seehusen og Poul Meyer flygte til Sverige.⁵⁵ Nye folk trådte til, men i midten af oktober blev gruppen udsat for en razzia, og ledelsen blev nu overtaget af Niels Jørgensen.⁵⁶ I modsætning til de tidligere redaktører havde Niels Jørgensen ikke en baggrund i KU, men som Nationaltidendes rigsdagsmedarbejder havde han gode kontakter ikke mindst til de konservative politikere.

Foruden bladvirksomheden rådede »Hjemmefronten« over en »aktivgruppe«, der beskæftigede sig med sabotage og fremskaffelse af våben.⁵⁷ Desuden var der grupper, der arbejdede med efterretningsvirksomhed, både politisk og militær,⁵⁸ og endelig organiserede man militære 6-mandsgrupper ikke blot i København, men også ud over landet. I begyndelsen af november indledte Niels Jørgensen – formidlet gennem Erling Foss – et samarbejde med revisor Steen-Hansen, der fra Admiral Gjeddes gård udbetalte penge til de engelske agenter, der virkede i Danmark.⁵⁹ Hans organisation »Dannevirke« var oprettet i vinteren 1940/41, men blev først for alvor virksom med evakueringen af jøderne i oktober 1943 – og med forbindelsen til »Hjemmefronten«. Steen-Hansen støttede Niels Jørgensens organisation økonomisk. I samarbejde med »Dannevirke« begyndte »Hjemmefronten« nu at opstille militære grupper med »Nationalt Værn«⁶⁰ og »Foreningen af

⁵² Seehusens ber., s. 10.

⁵³ Seehusens ber., s. 3 f; Seehusen til Christmas Møller (datoen ulæselig, men sandsynligvis efteråret 1943), Christmas Møllers arkiv pk. 24; Barfod, Jørgen: I kamp for friheden 1940–1945. (Det Konservative Folkepartis historie III). Kbh. 1966, s. 60.

⁵⁴ Barfod anf. arb. s. 60; Seehusens ber., s. 3 f; Seehusen til Christmas Møller 20/4-1941, Christmas Møllers arkiv pk. 65.

⁵⁵ »Hjemmefronten« 26/5-45.

⁵⁶ Niels Jørgens ber., s. 1.

⁵⁷ »Hjemmefronten« 26/5-45; Seehusen til Christmas Møller (dato ulæselig), Christmas Møllers arkiv pk. 24; Auswärtiges Amts arkiv pk. 228.

⁵⁸ Seehusen til Christmas Møller (dato ulæselig), anf. arkiv; »Hjemmefronten« 26/5-45; Niels Jørgensens ber., s. 2 f.

⁵⁹ »Pigtråd« aug. 1962; Information 18/6-1974.

⁶⁰ »Nationalt Værn« blev oprettet efter henvendelse fra formanden for foreningen »De Finlandsfrivillige«, fabrikant G. Rich, til general Gørtz efter udbruddet af den anden finske krig i juni 1941. Formålet var at få grønt lys til dannelsen af et foreløbigt dansk hjemmeværn, der skulle vise medlemmerne, at der også var en indsats at gøre hjemme. Medlemmerne af »Nationalt Værn« måtte

løjtnanter og kornetter»⁶¹ som rekrutteringsgrundlag.⁶² Det drejede sig om et såkaldt »beskyttelseskorpset«, der bl.a. skulle sættes ind imod kommunisterne i en »kaossituation«, hvis disse – som rygterne løb i efteråret 1943 – skulle forsøge at erobre magten ved et kup. Også Akademisk Skytteforenings terrænsportsafdeling, hvori Peter de Hemmer Gudme var et aktivt medlem, synes at have haft forbindelse med korpset.⁶³ Da Niels Jørgensen imidlertid opdagede, at medlemmerne blev afkrævet deres soldaterbøger af korpsets ledere, afbrød han samarbejdet, og reorganiserede gruppedannelsen. Samarbejde med Steen-Hansen fortsatte dog endnu en tid på det bladmæssige område, men blev afbrudt i december.⁶⁴ Niels Jørgensen blev i stedet støttet økonomisk af den konservative politiker Hasle,⁶⁵ der som direktør for Nationaltidende var Niels Jørgensens overordnede. For Hasle var det et vigtigt motiv til støtten, at ikke-kommunister fik hånd i hanke med modstanden.⁶⁶

Det er umuligt at sige om de forskellige planer om et »beskyttelseskorpset« – trods de mange indbyrdes forbindelser og personsammenfald – kan betragtes som et samlet initiativ, eller om der er tale om flere initiativer der løb parallelt.⁶⁷ Omkring årsskiftet 1943/44 ophørte rygterne om et kommunistisk kup stort set. Samtidig blev korpsets virksomhed delvis overflødiggjort gennem dannelsen af O-grupperne under generalstaben, og dele af korpset overgik hertil.⁶⁸

forpligte sig til ikke at træde i fremmed krigstjeneste, således som et stort kontingent af tidligere Finlands-frivillige anført af v. Schalburg havde gjort. Den parlamentariske Kommissions ber. X, st. ref., s. 155; »De Finlandsfrivillige« feb. 1942.

⁶¹ »FLK« var en reserveofficersforening dannet 1928 i Fredericia. 1932 oprettedes kredse i København, Odense og Ålborg. Under besættelsen var der indenfor foreningen planer om oprettelse af et såkaldt »elitekorpset« bl.a. i samarbejde med medlemmer af Akademisk Skytteforening. Planen gik ud på at lave en »stærk stilling« i København rettet mod tyskerne, dog således, at den også kunne anvendes til at afværge et evt. kommunistisk kup. Se Den parl. Kommissions ber. VII s. 1951 samt Roslyng-Jensen anf. arb., s. 199 f.

⁶² Niels Jørgensens ber., s. 1 f; Også foreningen »Det frie Nord«, hvis blad blev redigeret af Niels Jørgensen, spillede en vis rolle ved opstillingen af »Hjemmefrontens« 6-mandsgrupper ud over landet.

⁶³ Se brev fra Seehusen til Christmas Møller 25/10-1943. Dette brev tyder på, at arbejdet med beskyttelseskorpset havde stået på allerede før Niels Jørgensen overtog ledelsen, og altså før samarbejdet med »Dannevirke«.

⁶⁴ Niels Jørgensens ber., s. 1; »Hjemmefronten« 26/5-45. Steen-Hansen blev arresteret i december 1943. På dette tidspunkt må »Dannevirke« henregnes til oppositionen til Rådet, skønt der var forbindelse gennem Foss, Politiken 8/3-1946 m.ref. af Steen-Hansens vidneudsagn om »Dannevirke« under retssag.

⁶⁵ Niels Jørgensens ber., s. 2.

⁶⁶ Hasle, Henning: Skyggen fra syd. Kbh. 1974, s. 219.

⁶⁷ Vi finder vidnesbyrd om planen mange steder, blandt yngre konservative, reserveofficerer, tidligere finlandsfrivillige og medlemmer af de tidligere frivillige korps, samt indenfor organisationen »Dansk Borgerværn«. Dette blev stiftet nov. 43 som et korps, der skulle løse forskellige bevogtningsopgaver, især af industrianlæg og oplagte skibe i en »kaossituation«, og blev tildelt en større sum penge af Dansk Arbejdsgiverforening til indkøb af våben i Sverige. Se Roslyng-Jensen anf. arb., s. 203 ff.

⁶⁸ Ref. af samt. m. Seehusen, Christmas Møllers arkiv pk. 15. Samtalen er dateret, men må have fundet sted efter den 16/12-43, da der nævnes begivenheder, som omtales i Information på denne dato. Om specielt de tidl. frivillige korps forbindelse med generalstaben, se Københavnsledelsens ber., s. 1 samt Roslyng-Jensen anf. arb., s. 221 ff. Om »Hjemmefrontens« forbindelse med generalstaben, se Foss anf. arb., s. 300 samt Klint, Helge: Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste. Kbh. 1977, s. 120.

»Studenternes Efterretningstjeneste« kan føres tilbage til tiden umiddelbart efter den 9. april 1940, da en gruppe elever på Slagelse Gymnasium, anført af Arne Sejr, besluttede at gøre en indsats mod den tyske besættelsesmagt. Gruppen startede med at fotografere tyskere og uddele plakater med »danskerens ti bud«, der var forfattet af Arne Sejr. Heri opfordredes byens borgere til at undlade enhver form for samvirke med de tyske besættelsestropper, ødelægge hvad der var værdifuldt for tyskerne, forsinke transporter, boykotte tyske og italienske aviser og film m.m. Gruppen forsøgte sig med at klippe telefonledninger over, og prøvede i efteråret 1940 at danne grupper til underjordisk kamp mod tyskerne. Men endnu var der ikke grobund i befolkningen. Da gymnasietiden var overstået kom gruppen til København for at studere, og ventede her på en anledning til at sætte noget igang. Aftenen inden den danske undertegnelse af Anti-Kominternpagten, d.v.s. den 24. november 1941, var der to grupper parat til at opsætte plakater med ordlyden af den tyske henvendelse til regeringen, som de havde fået fra et folketingsmedlem.⁶⁹ Dette blev den egentlige begyndelse til »Studenternes Efterretningstjeneste«.

Fra august 1942 udsendtes det illegale blad, der gav gruppen navn. Det var hensigten at fremlægge pålidelige oplysninger for læserne, der så selv kunne drage konklusionerne. Derfor den nøgterne titel, »Studenternes Efterretningstjeneste«. I løbet af 1942 og begyndelsen af 1943 blev der dannet en landsomfattende organisation, der dels bestod af en redaktion, dels af »trykkerier« i København og i de største provinsbyer. Desuden opbyggedes en række fordelingsgrupper, der igen var underinddelte, for dermed at aktivere så mange som muligt i det illegale arbejde.

I begyndelsen af 1943 oprettede »Studenternes Efterretningstjeneste« sin egen presse- og informationstjeneste, der byggede på legale journalister i de danske provinsbyer. Organisationen havde meddelere på alle de store københavnske blade, bl.a. Børge Outze på Nationaltidende, og havde forbindelser indenfor alle ministerierne. Da det illegale nyhedsbureau Information var organiseret, blev dette den vigtigste kilde til bladets meddelelser. For at underbygge økonomien oprettedes en gruppe under ledelse af forlagsboghandler Elkan F. Bierberg, indehaver af Det Schönbergske Forlag, der skulle forestå trykning af illegale bøger.

I efteråret 1943 dannedes en militær efterretningsgruppe under ledelse af officiant Chr. Fries med central i Øresundsgade.⁷⁰ Fries havde kontakt med en række andre officianter,⁷¹ og til Lucjan Maslocka fra den polsk-engelske efterretningstjeneste, en tidligere styrmand fra den polske flåde, der i 1942 var flygtet fra en tysk KZ-lejr og slog sig ned i Danmark, hvor han drev spionage, indtil han blev arresteret den 2. april 1944.⁷²

Omkring den 15. september 1943 oprettede organisationen sin egen bådforbindelse til Sverige, der løb mellem Møn og Trelleborg.⁷³ Ruten blev udbygget med

⁶⁹ Sorø Amtstidende 8/6-1945; Arne Sejr i: Refslund, Chr. og Schmidt, Max: Fem år II, Kbh. 1945-46, s. 63 ff.

⁷⁰ Damgaard Petersen, Ib (red.): Faldne i Danmarks frihedskamp 1940-1945. Kbh. 1970 (Fries).

⁷¹ Se Holbæk Amtstidende 9/5-1945.

⁷² »Pigtråd« marts 1956.

⁷³ Arne Sejr i: la Cour anf. arb. III, s. 392.

flere afskibningssteder, da jødeforfølgelserne satte ind i oktober, og fungerede indtil tyskerne i midten af november 1943 fik ram på det sydligste afskibningssted på Møn. Jødeforfølgelserne var på dette tidspunkt ebbet ud, hvorfor organisationen valgte at indstille dette arbejde, og koncentrere sig om andre opgaver.⁷⁴

»Studenternes Efterretningstjeneste« havde nær tilknytning til konservative kredse. Arne Sejr var, indtil han i december 1942 måtte gå under jorden, sekretær i konservative Studenter, hvis formand i perioden 1942–45, Erik Ninn-Hansen, havde været medstifter af den oprindelige Slagelse-gruppe, og hvis kasserer, Niels Thürmer-Larsen, var en af Arne Sejrs nærmeste illegale medarbejdere.⁷⁵ Organisationen havde desuden en vigtig kontakthold i Studenterforeningens Konservative,⁷⁶ ligesom det kan nævnes, at landsformanden for Konservative Gymnasiaster, Kjeld Frederiksen, i en periode fra marts til juni 1944 var leder af Studenternes Efterretningstjeneste i Danmark.⁷⁷

Initiativet til bladet »Danske Tidende« blev taget i slutningen af 1942 i personkredsen omkring redaktør Nicolai Blædel fra Det Berlingske Hus, der straks efter den tyske besættelse af landet havde fået skriveforbud som følge af sin antinazistiske holding i 30-erne. Blædel blev centrum i en kreds af bladfolk, der bl.a. omfattede Politikens telegramredaktør Herman Dedichen og Erik Seidenfaden fra samme blad. Kredsen søgte at holde sig orienteret om krigsudviklingen og om forholdet til besættelsesmagten,⁷⁸ men fra Blædels kontor i Ping-klubbens lokaler i Pilestræde blev der spundet tråde videre ud til det illegale arbejde. Således til den militære efterretningstjeneste, og til en anden kreds der kort efter den 9. april 1940 havde dannet sig omkring redaktør Kai Otting fra Berlingske Tidende og ingeniør Fritz Drescher. Drescher havde som frivillig kurer under den finske vinterkrig 1939/40 etableret forbindelse mellem den finske overkommando i Helsingfors og engelske SIS-folk i Stockholm.⁷⁹ Kredsen arbejdede med militær efterretningsvirksomhed og søgte at etablere en forbindelse til England.

Det var Fritz Drescher, der sammen med en tidligere medarbejder ved »De frie Danske«, Billedbladets redaktør Kai Holbech, tog initiativet til »Danske Tidende«.⁸⁰ Baggrunden var utilfredshed med bladet »De frie Danske«, som man fandt for »Ekstrablads-agtigt« og skæmmet af for mange dementier. I programartiklen i bladets første nummer, der blev udsendt den 1. januar 1943, skrev redaktionen om sin opgave, at den skulle bestå i »at bringe pålidelige, nøje undersøgte og

⁷⁴ SE-transport organiseredes dog atter i april 1944 efter en tysk aktion mod Dansk-Svensk Flygtningetjeneste.

⁷⁵ Møller, Aksel (red.): Konservativ Ungdom 1904–44. Haderslev 1944/47, s. 453; Arne Sejr til Christmas Møller 17/6-43, Ebbe Muncks arkiv pk. 9 (Arne Sejr betegner her sig selv som tidligere sekretær i KU). Ninn-Hansen afløste i 1942 Poul Møller som formand for Konservative Studenter. Poul Møller, der i maj 1943 blev formand for KU, stod selv i nær forbindelse med Arne Sejr, der opgav ham som kontaktsadresse i ovennævnte brev til Christmas Møller.

⁷⁶ KU-bladet 4/12-1954.

⁷⁷ Kristeligt Dagblad 30/9-1945.

⁷⁸ Erik Seidenfadens ber., s. 3; Seidenfadens forord til Blædel, Nic.: Forbrydelse og dumhed. Kbh. 1946, s. 20 f; »Essets erindringer« i Berlingske Tidende 8/10-1967.

⁷⁹ Küllerichs ber., s. 3.

⁸⁰ »Danske Tidende« sep. 45; Outze i: la Cour anf. arb. III, s. 28.

gennemprøvede meddelelser om alt det, der sker i Danmark og hvorom den legale presse tier«. Bladet præsenterede sig som nationalt og monarkistisk med et kongemærke på hver side af titlen »Danske Tidende.« Om den linie, der ville blive fulgt, skrev redaktionen: »Vi står på et klart nationalt og demokratisk standpunkt. Det Danmark, vi tror på, er det frie demokratiske kongedømme, uberørt og ubesmittet af de ideologier, der er det ærlige folkestyres fjende«.

»Danske Tidende« blev fra begyndelsen finansieret af restauratør Niels Mikkelsen og lensgreve Siegfried Raben-Levetzau.⁸¹ I løbet af foråret 1943 blev redaktionen udvidet bl.a. med Tage Taaning fra Det Berlinske Hus. Omkring august 1943 rettedes et alvorligt slag mod bladet, da trykkeriet måtte opgives, og et medlem af redaktionen flygtede til Sverige. Samtidig var redaktør Blædel blevet ramt af sygdom,⁸² og hans plads blev midlertidigt overtaget af Peter de Hemmer Gudme indtil denne i september begyndte at udgive sit eget blad »Nordens Frihed«. De ledende kræfter var herefter Tage Taaning, der stod for den redaktionelle ledelse, og Fritz Drescher, der organiserede fremstilling og distribution af bladet.

»Nordisk Front« blev udgivet af »Frit Nordisk Forlag«, som allerede er omtalt. Første nummer udkom i september 1943, og kredsens bag bladet var den samme der stod bag forlaget og nyhedstjenesten. Som titlen antyder lagde bladet vægt på stof fra de nordiske lande, hvis samhørighed symboliseredes gennem de fem flag, der prydede bladets hovede, og ved titlen, der i sig selv rummede et program: den fælles nordiske front overfor udefra kommende trusler.

Et lignende program lå bag bladet »Nordens Frihed«, der blev redigeret af Peter de Hemmer Gudme, bistået af bl.a. lederen af »Nordisk Institut« på Lille Strandvej, P. M. Wichmann Ryefeldt.⁸³ I bladets første nummer, der blev udsendt oktober 1943, blev det betonet, at Danmarks fremtid lå i et frit og forenet Norden. Bladet søgte især at skabe forståelse for Finlands stilling, og pegede på, at landet gennem sin ernæringssituation var lænket til Tyskland, hvis det ikke ville sulte ihjel, og det ikke kunne nedlægge våbnene, før det havde fået garanti for, at dets kamp for sin eksistens ikke havde været forgæves.

Gudme havde i 1918 som 20-årig stud. theol. meldt sig som frivillig til de kampe i Finland, der på en gang gjaldt landets uafhængighed af Sovjetunionen, og et indrepolitisk opgør mellem »de røde« og »de hvide«. Det samlede antal danske frivillige var, på grund af den tyske intervention i kampene, på kun fem, alle fra Akademisk Skyttekorps.⁸⁴ Gudme nåede at udmærke sig i kampene, og opnåede rang af løjtnant i Wasa-bataillon. Under den fornyede krise mellem Finland og Sovjetunionen i 1939 skrev Gudme en bog med titlen »Finland nordens østvold«, hvis udsendelse fandt sted samtidig med vinterkrigens udbrud. Gudme dækkede

⁸¹ »Danske Tidende« sep. 45.

⁸² Nic. Blædel døde 1/12-1943.

⁸³ Instituttet var i 1941 oprettet af Dansk Nordisk Ungdomsforbund (tidligere Det Unge Grænseværn).

⁸⁴ »Nogen må dø-«. Peter Gudme – en mindebog. Kbh. 1947, s. 14 f; Outze i: la Cour anf. arb. III, s. 37; »Danske Tidende« dec. 44; Outze i: Sparring-Petersen m.fl.: Danmarks Ufredsår. Kbh. 1947, s. 134.

krigens gang som korrespondent for Nationaltidende. Kort efter fredsslutningen kom den tyske besættelse af Danmark. Her blev Gudme involveret i forskellige modstandsaktiviteter i første række indenfor efterretningstjenesten, men også indenfor de militære gruppedannelser.⁸⁵ Han var et aktivt medlem af Akademisk Skytteforenings terrænsportsafdeling (som næstkommanderende ved Kompagni Østs 3. deling), der spillede en vigtig rolle ved evakueringen af de danske jøder i oktober 1943, og som senere indgik i en af O-grupperne direkte under generalstaben.⁸⁶ Hertil kom den rolle han spillede indenfor den illegale presse.

Et af de blade der fik gode råd med på vejen af Gudme var »Kirkens Front«, der blev udgivet af yngre præster og teologiske studenter. Første nummer udkom i juli 1943, og bladet henvendte sig oprindeligt især til de danske præster. Tanken var dels at bringe oversigter over vigtige begivenheder i andre lande, dog med særlig vægt på Norden, dels i artikelform at behandle nogle af de opståede konflikter af ideologisk art. Bladet blev udgivet med månedlige tilskud fra »Frit Nordisk Forlag«, som også påtog sig at duplikere de første numre.⁸⁷ Fra begyndelsen synes der at kunne spores en vis påvirkning fra Dansk Samling. Der var da også kontakt til Arne Sørensen, som skrev i bladet og leverede artikler, uden at der dog var tale om noget organisatorisk samarbejde.⁸⁸ »Kirkens Front« havde desuden forbindelse til de københavnske repræsentanter for Præsternes Uofficielle Forening, P.U.F., der var nært knyttet til Ringen. P.U.F. havde i begyndelsen selv arbejdet med udsendelse af nyhedsstof, men opgav dette og indledte i stedet et samarbejde med den illegale presse, og her især med »Kirkens Front«.⁸⁹

Bladkredsen er af flere samtidige blevet betegnet som konservativ.⁹⁰ Dette er forkert, såfremt dette forstås i partipolitisk forstand. Ganske vist byggede »Hjemmefronten« på en grundstamme af KU-ere, ligesom Studenternes »Efterretnings-tjeneste« rummede et stort element af yngre konservative, især fra Konservative Studenter, men de øvrige blade var uafhængige af partipolitik. Derimod er det næppe forkert at hævde, at de anskuelser, der var repræsenterede i bladkredsen, i

⁸⁵ »Nogen må dø-«, anf. arb., s. 19 f, 96; Outze i: la Cour anf. arb., s. 37; »Danskeren« 12/1-1945; Hæstrup m.fl. (red.): Besættelsens hvem-hvad-hvor, s. 409.

⁸⁶ Henning Nielsens ber., s. 1; Svendstorp, Aage (red.): Den hvide brigade. 1946, s. 189. Af terrænsportsafdelingen formeredes 1. batallion af Slotsholmsdetachementet (O.2).

⁸⁷ »Kirkens Front« nr. 10, medio april 1944; Sandbæk, Harald og Rald, N. J. (red.): Den danske kirke under besættelsen. Kbh. 1945, s. 119.

⁸⁸ Johs. Dragsdahl anf. samt. Hvilke artikler der stammer fra Arne Sørensen vides ikke, men flg. svarer i synspunkter og til tider også i ordvalg til, hvad Arne Sørensen har givet udtryk for i andre skrifter: Kronikken »Hævn og straf« 24/9-43; »Strejkekommentar« i nr. 12, juli 1944; »Vor første frie regering« i nr. 14, nov. 44.

⁸⁹ Prenter i: Refslund anf. arb. II, s. 147. Der var tale om en arbejdsdeling, men ikke om at P.U.F. altid var enig i de synspunkter, der blev givet udtryk for i »Kirkens Front«, hvilket fremgår af Prenters skildring i ovennævnte værk.

⁹⁰ »... disse blade, som måske dog gennemgående har større tilbøjelighed til at støtte sig til det konservative rigsdagspartis aktive fløj«, se redegørelse fra Foss til »de ledende danske i udlandet« 12/2-44, Christmas Møllers arkiv pk. 42, læg 18; – »en gruppe bladledere, der alle mere eller mindre hældede til konservative anskuelser«, se Kiilerich i: Outze anf. arb., s. 227.

overvejende grad var af borgerlig observans. Dette bygger på, at det partipolitiske element, der var tilstede, havde sit ståsted i Det konservative Folkeparti, at de mål der blev proklamerede i de nævnte blade var af *national* snarere end af social karakter, samt at det tilhørsforhold til Norden, der blev proklameret i flere af bladene, ikke blot havde brod mod Tyskland, men også mod Sovjetunionen. Dette var især støtten til Finland udtryk for. Når netop det konservative element er blevet fremhævet, skyldes det antagelig, at bladkredsen, i højere grad end der er dækning for, er blevet identificeret med de synspunkter der blev gjort gældende af Niels Jørgensen, som, uden at være medlem, havde nære forbindelser til Det konservative Folkeparti. Det var Niels Jørgensen og kredsen omkring »Hjemmefronten«, der udadtil kom til at tegne bladkredsens politiske profil, især med kritikken af Frihedsrådet.

I pjecen »Når Danmark atter er frit« havde Frihedsrådet hævdet, at den siddende rigsdag ikke opfyldte kravene til en fuldgyltig folkerepræsentation. Denne opfattelse, og især de konsekvenser Rådet drog af kritikken, blev imødegået i en artikelserie i »Hjemmefronten« under fællestitlen »Når krigen ender«.⁹¹ Om opgøret efter krigen hedder det her, at man kun havde to ting at holde sig til, nemlig Hans Majestæt Kongen og Rigsdagen. Om den siddende rigsdag skrev bladet, at det ikke var de kritisable omstændigheder omkring valget den 23. marts, som kom i første række. Det gjorde derimod den kendsgerning, at Rigsdagen var valgt i overensstemmelse med den gældende forfatning og »ethvert forsøg på at begrænse den forfatningsmæssige indflydelse derfor vil være det samme som at forlænge den linie, der betegner den tyske voldførelse. Set fra et dansk synspunkt vil det sige: at gøre revolution.« Den siddende rigsdag var derfor, uanset alle indvendinger der kunne rejses mod valget i 1943, den eneste repræsentation, der ved besættelsens ophør kunne tale på det danske folks vegne.

Niels Jørgensen vendte sig imod enhver forestilling om Frihedsrådet som en »illegal regering«, hvilket han begrundede i en redegørelse til Christmas Møller af 22. december 1943.⁹² Han skrev her, at han – og de øvrige blade i kredsen – fandt Rådet »lidt misforstået i demokratisk henseende«. Afgørende var ikke om Rådet var blevet til på formel demokratisk basis, men »om det på en politisk (det vil her sige:) demokratisk forsvarlig måde repræsenterer befolkningen i dens kamp mod besættelsesmagten, eller om det istedet for løber en risiko (på hele frihedskampens vegne) at gøre folkets ret til en særlig ret for en sluttet kreds....«, for dette ville kunne bremse tilgangen til det illegale arbejde. Niels Jørgensen mente, at man kun burde have stiftet et instrument som Frihedsrådet, hvis man kunne have sammensat det sådan, »at det ikke skabte modstand indenfor brede dele af befolkningen«. I Rådet var kun to partier repræsenteret, mens man havde fået afslag fra socialdemokratisk side, hvorved tanken om et politisk repræsentationssystem i traditionel forstand faldt bort.

⁹¹ De pågældende numre af »Hjemmefronten« er ikke daterede, men stammer antagelig fra november-december 1943. Artiklerne er muligvis forfattet af Vilh. la Cour, med hvem bladet indgik en (fornyet) aftale om medarbejderskab den 30. oktober. Brev fra Niels Jørgensen af 16/1-82; la Cour, Vilh.: Vejs ende. Kbh. 1959, s. 120. Kun de to første artikler af den planlagte serie blev dog bragt.

⁹² Christmas Møllers arkiv pk. 19.

Niels Jørgensens kritik var affødt af Christmas Møllers noget kryptiske meddelelse om Rådets dannelse over BBC den 17. oktober, som blev citeret indledningsvis, og som kan tolkes som om Rådet var blevet udråbt til en slags dansk illegal »regering« eller folkerepræsentation. Niels Jørgensen kunne da påpege, at såfremt Frihedsrådet ikke havde fået noget mandat af den befolkning, som det skulle repræsentere, måtte det i det mindste i sin politiske sammensætning kunnes siges, at være repræsentativt for denne befolkning. Eftersom Frihedsrådets forsøg på at udvide sit grundlag var slået fejl, bortfaldt også forudsætningerne for, at Frihedsrådet kunne etablere sig som en illegal regering.

Her var det også en betænkelig sag, at ikke alle betydende grupper indenfor modstandsbevægelsen var parate til at slutte op om Rådet. I »Hjemmefrontens specielle nyhedstjeneste« fra 17. november 1943 blev der rejst en kritik som anfægtede Rådets rolle som centralorgan for modstandsbevægelsen. Artiklen beskæftigede sig dels med den sikkerhedsmæssige risiko ved, at der fandtes mennesker »om hvem Gestapo må vide, at de har kontakt til alle sider indenfor det illegale arbejde«, dels satte den spørgsmålstegn ved »betimeligheden af, at Rådet i stigende grad udtaler sig på hele den illegale bevægelses vegne«. Det blev hævdet, at Rådet var »tilfældigt sammensat« med »særlig politisk slagside«. Denne dom blev afsagt efter en nøje gennemgang af Rådets sammensætning. Det blev om de to politiske partier sagt, at deres repræsentanter udgjorde »en såvel kvantitativ som kvalitativ ret stærk falanks (eller to, om man vil) ...«. Når der tales om slagside, var det altså først og fremmest det kommunistiske parti og Dansk Samling, man tænkte på.

Betænkeligheder af denne art blev også gjort gældende fra anden side i bladkredsen. Harald og Aksel Richard Møller fra »Nordisk Front« fremhæver, som tidligere nævnt, at de stadig var opmærksomme på, at Rådet kunne have slagside, og at de ikke ønskede at blive spændt for kommunisternes vogn. Deres holding til Dansk Samling kunne ikke sammenlignes hermed, da de aldrig tvivlede på Arne Sørensens *moral*, selvom de nærrede en vis skepsis overfor Dansk Samling rent politisk.⁹³

Bladkredsen havde forbindelse til Frihedsrådet gennem Erling Foss,⁹⁴ og da denne i slutningen af november, og atter i december, blev arresteret af Gestapo stod han kun indirekte i forbindelse med Frihedsrådet, indtil han i februar 1944 måtte flygte til Sverige. I hans sted blev kontakten til bladkredsen overdraget Aage Schoch.⁹⁵ Skønt Schoch havde haft forbindelse til både »Hjemmefronten« og »Studenternes Efterretningstjeneste«, og politisk måtte formodes at ligge på samme linie, har det utvivlsomt spillet en rolle, at hans forbindelse til »Hjemmefronten« var knyttet til Ole Kiilerich og Sverre Seehusen, som begge havde måttet forlade landet. Derimod bestod der et personligt modsætningsforhold mellem ham og Niels Jørgensen, der som nævnt overtog ledelsen i midten af oktober.⁹⁶ Der er

⁹³ H. og A. R. Møller anf. samt.

⁹⁴ Niels Jørgensen til Christmas Møller 22/12-43, Christmas Møllers arkiv pk. 19; Foss' redegørelse til ledende danske i udlandet 12/2-44, anf. arkiv pk. 42; Niels Jørgensens ber., s. 4.

⁹⁵ Niels Jørgensens ber., s. 4; Foss anf. arb., s. 299 f.

⁹⁶ Reg. af samt. m. Seehusen (udat.), Christmas Møllers arkiv pk. 19; Niels Jørgensens ber., s. 4.

næppe tvivl om at dette også har spillet en rolle for forholdet mellem Niels Jørgensen og Rådet, og for hans bedømmelse af dette.

Samlingen under Frihedsrådet. Bladudvalget dannes

Frihedsrådet konsoliderede sin stilling i løbet af vinteren 1943/44. I december lykkedes det at opnå tilsagn fra hærens og flådens illegale stabe om at indgå i et samarbejde med Frihedsrådet, hvorunder disse måtte forpligte sig til at anerkende Rådet som ledelse af kampen mod tyskerne, indtil kongen frit kunne vælge en regering. Dette forhold var afgørende for Dansk Samling, der opgav hvad der må betegnes som en vis reservation overfor Rådet: Her havde professor Noe-Nygaard – der i forhold til partiet må opfattes som »sympatisør« – siddet som repræsentant.⁹⁷ Nu lod Dansk Samling sig i stedet repræsentere ved sin leder, Arne Sørensen.

Hertil kom efterretninger om de allieredes godkendelse af Rådet som centralorgan for modstandsbevægelsen. At dette fik betydning for bladkredsens' forhold til Rådet er blevet hævdet af et af »Hjemmefrontens« ledende medlemmer, Harald Martinsen: »Efterhånden gik det op for grupperne, at forbindelsen til England udelukkende gik gennem Frihedsrådet, og at dette faktisk var anerkendt af de allierede som det kæmpende Danmarks repræsentant, og de gnidninger, der var, gled derefter i lave, således at Rådet både politisk og teknisk virkelig blev ledende for den illegale bevægelse.«⁹⁸ Fra et andethånds referat kendes indholdet af et møde, hvor bl.a. samme Martinsen og Frits Drescher fra »Danske Tidende« var til stede. Her fik de – muligvis af Flemming Muus eller en af hans nærmeste medarbejdere – besked om, at de ikke kom uden om Frihedsrådet, som var det englænderne nu alene anerkendte. I gengivelsen af Martinsens referat hed det, at »samtalen havde stærk virkning.«⁹⁹ Harald og Axel Richard Møller afviser dog at dette forhold skulle have haft nogen betydning, idet de lægger vægt på at der hele tiden havde været et ønske om samarbejde med Rådet fra kredsens side.¹⁰⁰

Fra bladkredsen havde der været gjort forsøg på at komme i egentlige forhandlinger med Rådet om et samarbejde, hvorunder synspunkter som de kredsen stod for, kunne blive tilgodeset. Bladkredsen havde aldrig opfattet sig som et alternativ til Rådet og havde heller ikke noget ønske om at optræde som sådant

⁹⁷ Professor Noe-Nygaard var ikke medlem af Dansk Samling, da han indtrådte i Rådet, men havde bl.a. deltaget i en række af partiets møder, og kendte Arne Sørensen. (Noe-Nygaards ber. samt J. Hæstrup: *Hemmelig Alliance I*, s. 50 f). Årsagen til partiets reservation overfor Rådet i efteråret 1943 har næppe alene været frykten for at eksponere det legale organisationsapparat, som Arne Sørensen hævder i sin senere beretning (s. 5). Også skepsis overfor DKP, som Arne Sørensen i 1938 krævede forbudt, må have spillet ind. Arne Sørensen havde i efteråret 1943 kontakter til konservative og socialdemokratiske politikere, samt til officerskredse, idet han frygtede kommunistiske kupplaner. Via oberst Lunn havde han forbindelse til de kredse som stod bag planer om et såkaldt »beskyttelseskorps, som er omtalt andetsteds. Arne Sørensen tilbagekaldte senere sine beskyldninger mod kommunisterne, og arbejdede loyalt sammen med dem i Rådet.

⁹⁸ Martinsen, Harald R.: *Kampen for Danmark*. 1945, s. 257.

⁹⁹ Sherry (Foss) til Rum (Ray) 17/5-44, Foss arkiv pk. 1, læg 12.

¹⁰⁰ H. og A. R. Møller anf. samt.

udadtil.¹⁰¹ Spørgsmålet var snarere under hvilke former samarbejdet med Rådet skulle foregå.

Arne Sørensen har hævdet, at det var ham der udkastede ideen om at knytte bladene til Rådet gennem et underudvalg, det såkaldte Bladvalg.¹⁰² Da Arne Sørensen indtrådte i Rådet i midten af december, kan forslaget først være rejst efter dette tidspunkt.

Tanken om at forøge Frihedsrådet med en repræsentant for bladkredsen var blevet foreslået af Sven Seehusen fra Sverige,¹⁰³ og spørgsmålet havde også været oppe i Rådet, der imidlertid ikke ønskede at udvide.¹⁰⁴

Heller ikke i bladkredsen synes denne tanke at have vundet større genklang. Niels Jørgensen har klart givet udtryk for at han ikke ønskede noget sådant,¹⁰⁵ hvilket også måtte forekomme ulogisk på baggrund af den kritik han havde rejst af risikoen ved at samle for mange centrale personer under én hat. Tanken om at bevare Rådet som det var, og istedet supplere det gennem selvstændige underudvalg blev fundet rigtig udfra organisatoriske principper.¹⁰⁶

Forhandlingerne om dette organisatoriske samarbejde blev imidlertid forstyrret af et mindre intermezzo mellem Frihedsrådet og Niels Jørgensen. Frihedsrådet kom i besiddelse af et brev fra Niels Jørgensen til Seehusen af 10/1-1944, hvori han opfordrede denne til overalt, hvor han fandt det rigtigt, at træde op imod det synspunkt, at Frihedsrådet var »en slags illegal dansk regering«. Niels Jørgensen betegnede Rådet som en »privat kreds« og skrev endvidere, at »vi er begyndt et energisk arbejde på at lære vore underjordiske modstandere nærmere at kende«.¹⁰⁷ Rådet opfattede denne passus som et vidnesbyrd om, at Niels Jørgensen drev på med »kontra-spionage« der havde til formål at splitte den samling i modstanden som Rådet var udtryk for. Rådet bragte denne anklage i et brev af 27. januar 1944, der blev overbragt Niels Jørgensen personligt pr. kurer og underskrevet »Danmarks Frihedsråd«. Niels Jørgensen mente, at Rådet ved denne fremgangsmåde havde udsat ham for en unødigt stor personlig risiko, og var nærmest tilbøjelig til at opfatte den som en provokation. Selve anklagen for »kontra-spionage« stillede han sig iøvrigt uforstående overfor, og krævede i et brev til Frihedsrådet af 31. januar 1944, at Rådet omgående lagde beviserne på bordet. Den 25. januar 1944 skrev Seehusen til Christmas Møller, at det fremgik af møder han har haft med folk fra de nævnte bladgrupper, at forholdet mellem Rådet og de »udenforstående« var stærkt forværret.¹⁰⁸ Om Rådets kendskab til Niels Jørgensens brev til Seehusen har

¹⁰¹ Niels Jørgensens ber., s. 4; »Frit Nordisk Forlags« ber., s. 12; H. og A. R. Møller anf. samt.

¹⁰² Arne Sørensens ber., s. 11.

¹⁰³ P. 103 (Seehusen) til Wimmer (Per Markussen) 16/1-44, Seehusens arkiv; Seehusen til Christmas Møller 25/1-44, Christmas Møllers ark. pk. 24; Outze i: Refslund anf. arb. II, s. 172.

¹⁰⁴ Foss anf. arb., s. 299 f; Frode Jakobsen anf. arb. I, s. 54.

¹⁰⁵ Brev fra Niels Jørgensen af 1/2-82.

¹⁰⁶ H. og A. R. Møller erindrer, at det var ud fra en sådan argumentation, at Rådet havde afvist en udvidelse, og de kunne selv tilslutte sig disse principper. De husker, at dette havde været drøftet med Gudme.

¹⁰⁷ Korrespondancen findes i Fogs arkiv. Den omtales af Niels Jørgensen i beretningen s. 5.

¹⁰⁸ Christmas Møllers arkiv pk. 24.

haft indflydelse på dette kan vel ikke udelukkes, selv om korrespondancen med Niels Jørgensen ligger efter denne dato.

Imidlertid må de misforståelser, der var i denne sag, være ryddet af vejen under de mundtlige forhandlinger mellem Arne Sørensen og repræsentanter for bladkredsen. For ikke længe efter blev Bladudvalget dannet. Dette skete i løbet af februar måned, selvom der er en vis tvivl om den endelige datering. Erling Foss skriver, at det blev dannet efter hans afrejse til Sverige,¹⁰⁹ dvs. efter den 12. februar. Arne Sørensen, der må betegnes som en helt central kilde, da han førte de afgørende forhandlinger på Rådets vegne, skrev i et brev til Christmas Møller af 14. februar 1944, at »vi i disse dage får elleve blade tilsluttet Frihedsrådet«.¹¹⁰

Bladudvalget dannes således på et tidspunkt, da forhåbningerne om at få repræsentanter fra partierne optaget i Rådet, synes endeligt skrinlagte. Dette kan dog bero på en tilfældighed, da der både fra Rådets og fra bladkredsens side har været interesse i et nærmere samarbejde.¹¹¹

I Bladudvalget blev bladkredsen repræsenteret af Niels Jørgensen og Peter de Hemmer Gudme, medens Rådet blev repræsenteret ved Arne Sørensen og Mogens Fog. På et senere tidspunkt – muligvis dog allerede i februar – blev Outze fra Information tilknyttet, idet han var tiltænkt en rolle som formidler mellem de to parter.¹¹² På det første møde i bladudvalget blev Fog af Niels Jørgensen bebrejdet Rådets fremgangsmåde ved afsendelse af det ovennævnte brev, men Fog syntes indstillet på at glatte ud i sagen. Senere modtog Niels Jørgensen en skriftlig beklagelse fra Frihedsrådet, fordi det havde misforstået den nævnte passus i hans brev.

Udvalgets almindelige virksomhed skal ikke skildres her, idet der må henvises til Erik Lunds »Fire millioner frie ord« (s. 211 ff). Det kunne ikke undgås, at det kom til enkelte kontroverser, f.eks. i det finske spørgsmål, hvor Gudme og Outze indtog et klart pro-finsk standpunkt. Bladkredsens repræsentanter gik i sådanne diskussioner ind for, at de forskellige synspunkter skulle komme til orde – også selvom modsætningsforholdene derved blev stillet åbent til skue. Derved kunne bevægelsen demonstrere hele sin politiske bredde, og modvirke beskyldninger om at have slagside eller være kommunistisk domineret. Dette argument bøjede Fog sig for, skønt han tidligere havde været tilhænger af at gemme alle særstandpunkter, således at propagandaen kunne få større effekt gennem en mere ensartet linie.¹¹³

Udviklingen efter Bladudvalgets dannelse

I maj 1944 skrev Arne Sørensen i »Niels Jydes Breve« om modstandsbevægelsens folk, at »det er givet, at de ikke fører denne kamp med den alvorligste risiko, mennesker kan tage på sig, for at se et Danmark som det, der var før krigen, blive etableret igen«. Modstandskampen blev opfattet som mere end blot en rejsning

¹⁰⁹ Foss anf. arb., s. 300.

¹¹⁰ Londonbreve, s. 146.

¹¹¹ »Frit Nordisk Forlags« ber., s. 12; Arne Sørensens ber., s. 11; Mogens Fogs ber., s. 1.

¹¹² Outzes ber., s. 2.

¹¹³ Outzes ber., s. 3; Erik Lund anf. arb., s. 217 f.

med det ene formål at kaste fjenden ud af landet igen. De der havde kæmpet måtte have sikkerhed for, at P. Munch og Alsing Andersen ikke blot vendte tilbage til deres ministerier som om intet var hændt, og der forestod derfor også en kamp – omend ikke med voldelige midler – når Danmarks udenrigs- og forsvarspolitik skulle fastlægges efter krigen.

Det var antagelig denne artikel, der fik Niels Jørgensen til, på det sidste møde i bladudvalget han nåede at deltage i før sin arrestation den 20. maj 1944, at spørge, om de øvrige var enige i, »at Frihedsrådets beføjelser, om det ellers havde nogen, måtte ophøre med landets befrielse«. ¹¹⁴ Ifølge Niels Jørgensens beretning erklærede alle sig enige, og han hævder videre, at både Arne Sørensen og Mogens Fog ved afskeden bekræftede ved håndslag, at ingen af dem eller andre med mandat fra Frihedsrådet skulle være ministre efter befrielsen. ¹¹⁵

Arne Sørensens ønske om at se et andet Danmark rejse sig efter krigen, må naturligvis fremstå som et helt legitimt mål for et politisk parti at arbejde for, også selv om det indgår i en alliance med andre politiske grupperinger med andre delmål. Det samme gjaldt det kommunistiske parti, og dets deltagelse i Frihedsrådet. De to partier kunne kun vinde frem med dele af deres samlede politik indenfor den fælles platform, men måtte naturligvis søge at påvirke det fælles grundlag så meget som muligt i retning af partiets egne synspunkter. ¹¹⁶ Men de politiske partier udenfor Frihedsrådet frygtede at kommunisterne og Dansk Samling skulle vinde terræn i ly af modstandsbevægelsen. De ønskede derfor Frihedsrådet opløst, så snart det havde løst den nationale opgave, således at de derefter kunne tage den politiske kamp op med de to partier enkeltvis. Bag Niels Jørgensens spørgsmål

¹¹⁴ Citeret efter Niels Jørgensens ber., s. 5 f. Citatet synes at være trukket polemisk skarpt op, hvilket kan være et produkt af avispolemikken omkring »Frihedsbevægelsens Samråd« efter krigen. Selve substansen i spørgsmålet er der dog ingen grund til at betvivle.

¹¹⁵ Ifølge Ole Kiilerichs skildring i: *Outze anf. arb.*, s. 227 var disse løfter en betingelse for samlingen om Bladudvalget, men som nævnt blev dette etableret allerede i februar, og der kan derfor ikke være nogen sammenhæng mellem de to ting. Tilsvarende har Peter P. Rohde skrevet (Midt i en ismetid. Kbh. 1970, s. 124) at samlingen under Rådet kun lod sig gøre »takket være løfter og forsikringer om, at Rådet efter krigen ville trække sig tilbage i god orden fra den politiske arena«. Da samlingen under Rådet kun kan hentyde til Bladudvalgets dannelse, begår Rohde samme fejl som Kiilerich, muligvis påvirket af dennes skildring.

¹¹⁶ DKP havde i et særnummer af Land og Folk juni 1943 opstillet 6 punkter som grundlag for et samarbejde. Medens der her også blev stillet sociale krav (»Sikring af folkets levevilkår«) arbejdede Rådet på et rent nationalt grundlag. Under krigen skrev Alfred Jensen fra DKP's illegale ledelse til Leif Gundel i London, at partiet kunne gå så langt arbejderne kunne følge det. Hvad det alene kom an på var arbejderne udvikling og modenhed (brev af 20/6-44, original i Gundels arkiv, her citeret efter Eckert anf. arb., s. 106). Senere har Alfred Jensen trukket det endnu skarpere op: »Rådets første proklamation om at ville træde fra hinanden, når Danmark blev frit, blev mere og mere utilfredsstillende og formålsstridig. Kommunisterne havde aldrig været indforstået hermed, men havde optrådt ud fra betragtningen: Kommer tid kommer råd...« (Land og Folk 26/3-1981) Denne fremstilling er blevet tilbagevist af Børge Houmann som »en grov forvrængning af de faktiske forhold«. Kommunisterne havde, iflg. Houmann, helst set et program for et socialistisk Danmark, men den mulighed forelå ikke. »Når Danmark atter var frit« var den samlede modstandsbevægelses program, og i betragtning af Rådets sammensætning var det allerede meget, at næsten alle de krav der var opstillet i særnummeret af Land og Folk var indført (Land og Folk 7/4-1981).

anes en frygt for, at de to partier skulle forhale Rådets opløsning, for så længe som muligt at høste partipolitiske fordele af dets prestige i befolkningen.

I pjecen »Frihedskamp og Frihedsråd« fra april/maj 1944 skrev Frihedsrådet, at »den dag, tyskerne er ude af landet, så kongen atter kan udøve sine forfatningsmæssige beføjelser, og folket frit kan vælge sine ledere, er Rådets mål nået, og det vil ophøre at eksistere«.¹¹⁷

Rådet søgte i denne periode at vinde anerkendelse som illegal regering, og efter at Sovjetunionen i april 1944 havde accepteret at modtage en repræsentant for »det kæmpende Danmark«, et skridt der indebar anerkendelse af Rådet som politisk organ, søgte Frihedsrådet også at opnå de vestallieredes anerkendelse ud fra følgende formel: »Danmarks Frihedsråd anerkendes som ledelse af det hjemlige Danmarks kamp mod tyskerne og som den eneste politiske institution indenfor landets grænser, der, så længe det normale forfatningsmæssige styre er sat ud af funktion, kan repræsentere Danmark«.¹¹⁸ I et brev til Christmas Møller herom nævnte Frode Jacobsen at Rådet udtrykkeligt havde fastslået, at det ophørte at eksistere, når det forfatningsmæssige styre atter var sat i funktion. Dette må henvise til den ovenfor citerede passus i pjecen »Frihedskamp og Frihedsråd«, og denne må således være udsendt inden Frode Jakobsens brev af 27. april 1944.

Der er dog intet heri, der principielt adskiller sig fra, hvad der allerede var gjort rede for i programmet »Når Danmark atter er frit«, hvorefter en overgangsregering skulle virke, indtil der var afholdt nyvalg. Først efter dette valg kunne det normale forfatningsmæssige styre træde i kraft igen. Niels Jørgensen blev som nævnt arresteret den 20. maj 1944, og den videre debat herom blev ført i forbindelse med forhandlingerne mellem Rådet og politikerne om overgangsregeringens sammensætning, fra vinteren 1944/45.

Rådets grundlag for at søge anerkendelse som landets politiske ledelse så længe besættelsen varede blev ligeledes lagt frem i pjecen »Frihedskamp og Frihedsråd«. Rådet hævdede her på baggrund af udvidelsen i foråret 1944, at det »i dag fremtræder som talerør for den altovervejende del af danske frihedsorganisationer...«, og at det »Gennem sine talrige forbindelser og de grupper, det repræsenterer, har det formål at holde sig i så nær berøring med befolkningen, at dets ord til stadighed vil være i overensstemmelse med de fremherskende synspunkter i det danske folk«. Rådet synes videre at have taget til genmæle mod den kritik, der var rejst af Niels Jørgensen, specielt i dennes tidligere refererede redegørelse til Christmas Møller af 22/12 - 1943. Det hed herom: »Når rådet har påtaget sig denne myndighed uden at være valgt af folket på parlamentarisk vis, skyldes det ene og alene, at besættelsesmagten udelukker enhver mulighed for på denne måde at skabe folkerepræsentationer som uden indgriben kunne lede den modstandskamp, det store flertal af befolkningen giver sin tilslutning. Det afgørende er ikke, hvilke personer det er, som udfører arbejdet, men om de handler ud fra Danmarks interesser på langt sigt. Folkets umiskendelige tilslutning til deres virksomhed giver dem deres mandat«.¹¹⁹

¹¹⁷ Alkil anf. arb., s. 249.

¹¹⁸ Frode Jakobsen til Christmas Møller 27/4-44, Londonbreve, s. 170.

¹¹⁹ Alkil anf. arb., s. 249.

Under folkestrejken i juni/juli 1944 kom rådet og politikerne til at stå i et skarpt modsætningsforhold, kulminerende søndag den 2. juli, da politikerne opfordrede til at afblæse strejken og Frihedsrådet til at fortsætte.¹²⁰ At strejken blev fortsat om mandagen vidnede om modstandssynspunktets stærke tilslutning i befolkningen, og også om Rådets store popularitet. Strejken kom til at markere en vigtig skillelinje i besættelsestidens historie, og der er her grund til at vende tilbage til bladene fra den tidligere omtalte bladkreds.

Under strejkebegivenhederne havde »Nordisk Front« været med til at uddele løbesedler,¹²¹ og Arne Sejr fra »Studenternes Efterretningstjeneste« havde spillet en vigtig rolle i forbindelse med trykning og distribuering af Rådets opråb fra lørdag den 1. juli.¹²²

Modsætningen mellem »legale« og »illegale« kræfter, der kom til udtryk under strejkebegivenhederne, blev yderligere uddybet under en efterfølgende diskussion i den illegale presse. Arne Sørensen havde i »Niels Jydes Breve« udtalt sig skarpt om politikernes offentlige optræden under strejken, hvor han mente, at de havde »afsløret en ynkelighed, som selv Scavenius næppe ville være gået med til...«¹²³ I Rådets skildring af strejken, der blev forfattet af Frode Jakobsen fra Ringen, hævdedes det, at politikernes opråb om søndagen var skadeligt og ikke kunne undgå at bringe splittelse i den enige front, ligesom de på en pinlig måde demonstrerede overfor det allierede udland, at det officielle Danmark stadig havde vanskeligt ved at forstå kampens krav.¹²⁴

En helt anden tone kom til udtryk i en række af de tidligere omtalte blade. Der var her en tendens til at forbigå modsætningsforholdet mellem Råd og politikere, og istedet understrege, at der siden samarbejdspolitikens fald, den 29. august 1943, havde været tale om en fælles kamp.

»Nordens Frihed« så generalstrejken som »en modig bekræftelse af enigheden«, og bragte i samme nummer en polemik mod Arne Sørensen, der blev opfordret til ikke at bryde borgfreden.¹²⁵ »Nordisk Front« talte om et ubevæbnet folk, der »med sin endrægtighed og sit mod« havde besejret en hær, der var bevæbnet til tænderne.¹²⁶ »Danske Tidendes« skildring var en lovprisning af politikernes indsats. Det hed heri, at når strejken var blevet hævet just i det psykologisk rette øjeblik »skyldtes det i høj grad gode danske mænd, som stod bag Udenrigsministeriets forhandling med tyskerne. Vi hørte et par af dem tale til deres landsmænd i radioen mandag aften den 3. juli...« Bladet hævdede, at Rådet havde sluttet op om disse bestræbelser, og givet dem fuld støtte.¹²⁷ Hjemmefronten var på linie hermed, når det i augustnummeret stærkt fremhævede de legale instansers indsats: »Vore politiske og administrative instanser havde straks fra

¹²⁰ Hæstrup: Hemmelig Alliance I, s. 315; Frode Jakobsen anf. arb. I, s. 198 f, 219.

¹²¹ H. og A. R. Møller anf. samt.

¹²² Se Erik Lund anf. arb. s. 63 f (der dog fejlagtigt daterer mødet til 30. juni og ikke 1. juli).

¹²³ »Niels Jydes breve« juli 1944.

¹²⁴ Frode Jakobsen anf. arb., I, s. 199 ff; Frode Jakobsens ber., s. 170, anf. arkiv.

¹²⁵ »Nordens Frihed« juli 1944.

¹²⁶ »Nordisk Front« nr. 17, juli 1944.

¹²⁷ »Danske Tidende« juli 1944.

første færd et fast greb om situationen. De forstod, hvorledes de skulle sætte ind for at hjælpe strejken til sejr...¹²⁸ »Studenternes Efterretningstjeneste« beskæftigede sig med strejken i en artikel, der var skrevet af den konservative politiker Aksel Møller.¹²⁹ Denne fremhævede Frihedsrådets og politikernes *felles* indsats for at bringe strejken til afslutning, og gik skarpt i rette med Arne Sørensen for artiklen i Niels Jydes Breve.

Det eneste af bladene, der klart skiller sig ud fra de øvrige, er »Kirkens Front«, hvor der bringes en kritik af politikerne, der i skarphed ikke viger tilbage for Arne Sørensen: »I opråbet fra »myndighederne« søndag så vi igen et udslag af danske mænds foragtelige hjælp til tyskerne, og det samme gælder de politikere, der mandag aften gik til mikrofonen for at standse strejken...«.¹³⁰ Som tidligere nævnt havde bladet en nær forbindelse til Dansk Samling, og det kan ikke udelukkes, at artiklen stammer herfra.

I efteråret 1944 måtte redaktøren af »Kirkens Front« søge til Sverige, og bladet blev nu videreført af et redaktionsudvalg, der samledes hos N. J. Rald, en af P.U.F.s ledende skikkelser.¹³¹ Forbindelsen til Dansk Samling blev fortsat holdt vedlige, og fra januar 1945 blev bladet redigeret i samarbejde med Morgenbladet. Der var dog i første række tale om et rent praktisk arrangement, idet pastor Helmig, der bar hovedansvaret for Morgenbladets redaktion, og under dæksnavnet »Svend Trøst« havde skrevet et landbotillæg til »Kirkens Front«, september 1944, gik under jorden og derfor havde god tid.¹³² Også til Den Sjællandske Organisation (DSO), der bl.a. havde specialiseret sig i at fordele illegale blade over hele det sjællandske område, samt på Lolland-Falster, var der kontakt.¹³³ Medens bladet i begyndelsen især havde henvendt sig til danske præster, og dermed i sit sociale miljø lå på linie med de øvrige blade i bladkredsen, hvis »bagland« gennemgående bestod af akademikere (studenter) og journalister, fik bladet i det sidste halve år af besættelsen en vis udbredelse i arbejderkredse, idet københavnske arbejdere dupliserede 3000 eksemplarer af hvert nummer og fordelte dem på en række af hovedstadens arbejdspladser.¹³⁴

Der er forskel mellem på den ene side »Nordens Friheds« og »Nordisk Fronts« understregning af endrægtigheden, og på den anden side blade som »Hjemmefronten« og »Danske Tidende«, der entydigt tager parti for politikerne. »Nordisk Front« holdt sig uafhængig af partipolitik, og stod også uafhængigt økonomisk, idet bladet blev udgivet af »Frit Nordisk Forlag« og – bortset fra enkelte tilskud – også finansieret herfra.¹³⁵ »Nordens Frihed« havde tilknytning til Dansk- Nordisk Ungdomsforbund, men der foreligger ikke oplysninger om bladets finansielle forhold. »Hjemmefronten« havde længe modtaget økonomiske tilskud fra konser-

¹²⁸ »Hjemmefronten« august 1944.

¹²⁹ »Studenternes Efterretningstjeneste« 17. juli 1944. Møller, Aksel: Illegale artikler. Kbh. 1945.

¹³⁰ »Kirkens Front« nr. 12 fra juli 1944.

¹³¹ Brev fra Gunnar Tjalve af 27/1-1982.

¹³² Johs. Dragsdahl anf. samt.

¹³³ Sandbæk og Rald anf. arb., s. 119; Tønnesen m.fl.: Besættelsestidens illegale blade og bøger. Kbh. 1954, s. 112 f.

¹³⁴ Sandbæk og Rald anf. arb., s. 119; Se også Kristeligt Dagblad 5. maj 1945.

¹³⁵ »Nordisk Front« nr. 1 oktober 1944; H. og A. R. Møller anf. samt.

vative politikere, men bevarede sin redaktionelle uafhængighed, skønt forbindelsen til konservative politikere blev tættere mod krigens slutning.¹³⁶ Derimod gik »Danske Tidende« helt over til at blive talerør for politikerne, og modtog økonomiske tilskud fra både Det konservative Folkeparti og fra Socialdemokratisk Forbund.¹³⁷ Det er hævdet, at denne nære forbindelse blev etableret allerede i forsommeren 1944,¹³⁸ men først i bladets *anden* udsendelse fra juli måned, der som tema har den netop overståede folkestrejke, figurerer Hans Hedtoft og Ole Bjørn Kraft som bladets redaktører under pseudonymer. Der er vidnesbyrd om, at også »Studenternes Efterretningstjeneste« modtog støtte fra politikerne siden sommeren 1944.¹³⁹ Som nævnt var det den konservative politiker Aksel Møller, der skrev bladets kommentar til strejken, og også senere optræder han som medarbejder.¹⁴⁰

I krigens sidste fase, da det nazistiske Tysklands nederlag syntes indenfor rækkevidde, begyndte efterkrigstidens problemer at melde sig med øget styrke. De politiske skillelinier indenfor modstandsbevægelsen aftegnede sig nu med stadig større tydelighed. Forskellige modstandsgrupper samlede sig om deres (parti)politiske ståsted, medens de rustede sig til efterkrigstidens opgaver.

Af de tidligere deltagere i bladkredsen er det netop de grupper, der fra begyndelsen havde et stærkt konservativt islæt i partipolitisk forstand, »Hjemmefronten« og »Studenternes Efterretningstjeneste«, der knytter sig tættere til Det konservative Folkeparti.

Tilsvarende styrkedes det partipolitiske element i Ringen i denne periode, samtidig med at organisationen udviklede sig til en »paraplyorganisation« for den moderate del af modstandsbevægelsen. Ringen var stiftet i 1941 oprindeligt primært som en oplysningsorganisation der arbejdede på semi legalt grundlag, men efter den 29. august 1943 blev organisationen omstillet til illegalitet. Ringen havde fra begyndelsen rekrutteret sine medlemmer blandt de »gamle« partiers vælgerskarer,¹⁴¹ og havde i sine »Arbejdersgrupper« et stærkt socialdemokratisk

¹³⁶ Der hentydes her til den forbindelse, der kom til udtryk i Sverre Seehusens korrespondance med ledende konservative politikere fra vinteren 1944/45. En række af Hjemmefrontens tidligere medarbejdere holdt møde i Sverige ang. en fortsættelse af bladvirksomheden efter krigen. Herom skrev Seehusen: »Der var enighed om at gå i samarbejde med de nuværende ledere hjemme. Jeg kan indledningsvis sige, at vi står helt på jeres linie, og vil netop støtte denne gennem vort arbejde, bl.a. på grund af den stærke partipolitiske linie, der sikkert vil blive lagt ud fra Dansk Samling og kommunisternes side (Svenn til K 24 af 16/4-1945, Seehusens arkiv).

¹³⁷ Tage Taaning i Munck og Outze (red.): Danmarks Frihedskamp. 1948-49. II, s. 580.

¹³⁸ Taaning skrev, at udgiverne af »Danske Tidende« (Taaning og Drescher) i foråret 1944 henvendte sig til Kraft og Hedtoft, og opfordrede dem til at indtræde i bladets redaktion på baggrund af den tiltagende kritik af den illegale presse for upålidelighed (KU-bladet 1/6-1945). I »Danske Tidende« september 1945 hedder det, at kontakten til Kraft og Hedtoft knyttedes først i maj 1945. Ole Bjørn Kraft synes at bygge sin erindring m.h.t. dateringen på denne skildring, anf. arb., s. 270.

¹³⁹ Møller, Aksel: Den hemmelige rigsdag. 1945. Pjece udstedt af Det Konservative Folkeparti. Af en påtegning af Poul Møller i Det kgl. Bibliotek fremgår det at pjecen er forfattet af broderen.

¹⁴⁰ Aksel Møller skrev også »29. august« (28/8-44) og »Løgn er også en videnskab, sagde fanden« (13/11-44); se Aksel Møller: Illegale artikler.

¹⁴¹ Viggo Villadsen i Socialdemokraten 5/6-1945; drøftelse i Nimandsudvalget 18/6-1942, Den parl. komms. ber., IV, s.a. 685 f. Frøde Jakobsen tillægger det mindre vægt i sine fremstillinger anf. arb. I, s. 27, 35 og ber., s. 37, anf. arkiv.

islæt.¹⁴² Imod krigens slutning blev det socialdemokratiske element styrket,¹⁴³ og fra vinteren 1944/45, men specielt i krigens allersidste uger, blev en lang række blade tilsluttet organisationen.¹⁴⁴ For de fleste gjaldt det, at de stort set levede deres eget liv, men blev repræsenterede i Frihedsrådet gennem Frode Jakobsen, indordnede sig under en fælles linie og finansieredes gennem Ringen.¹⁴⁵ Desuden knyttedes en række ruter, samt sabotageorganisationen »Holger Danske«¹⁴⁶ til Ringen. Frode Jakobsen har begrundet denne udvikling med, at Dansk Samlings og kommunisternes særinteresser oftere og oftere skimtedes bag den fælles kamp.¹⁴⁷ Samlingen under Ringen havde derfor til formål at »skabe enhed og dermed styrke i den upolitiske del af den danske modstandsbevægelse«.¹⁴⁸

Fra den tidligere »bladkreds« knyttede »Studenternes Efterretningstjeneste« nærmere kontakt til Ringen. Vidnesbyrd herom foreligger fra den 11. april 1945.¹⁴⁹ Samarbejdet var så snævert, at Karl Bjarnhof fra »Studenternes Efterretningstjeneste« indtrådte i Ringens hovedledelse, medens Erik Husfeldt fra Ringen indtrådte i »Studenternes Efterretningstjeneste«. Derimod er det urigtigt, når også »Nordisk Front« er nævnt blandt de blade der blev tilknyttet Ringen.¹⁵⁰

Den her skitserede udvikling kan føres tilbage til begivenhederne under folkestrejken, som skabte frygt for, at de mere radikale medlemmer skulle føre Rådet ind på en kollisionskurs i forhold til politikerne. Hertil kom så efterretninger fra Grækenland og Belgien der begyndte at indløbe fra efteråret 1944 om borgerkrig og uroligheder i kølvandet på den tyske tilbagetrækning.

Efter folkestrejken oprettedes et kontaktudvalg mellem Rådet og politikerne, som frygtede »en dualisme, der kunne blive farlig for landet og for folkestyret«.¹⁵¹ I dette forum førtes fra november 1944 forhandlinger om overgangsregeringens sammensætning. Det kommunistiske »Land og Folk« havde i september, bl.a. på baggrund af strejkebegivenhederne, opstillet parolen »ingen regering udenom

¹⁴² Se Frode Jakobsen Fordrag 28/7-1945, Frode Jakobsens arkiv. Frode Jakobsen anf. arb. I, s. 32 og II, s. 117.

¹⁴³ Se herom Rüdiger Eckert anf. arb., s. 323, 327.

¹⁴⁴ Det drejer sig om »Studenternes Efterretningstjeneste«, »De frie Danske«, »Fri Presse«, »1944«, »Grænsevagten«, »Folk og Frihed«, samt følgende blade der tilknyttedes Ringens Arbejdergrupper: »Folkeviljen«, »Dansk Presse« og »Tidens tegn«. Endelig en række ruter og sabotagerorganisationen »Holger Danske«.

¹⁴⁵ Frode Jakobsens ber., s. 298, anf. arkiv.

¹⁴⁶ »Holger Danske« havde haft nær tilknytning til Dansk Samling. Da organisationen blev lagt ind under Ringen skulle den være »upolitisk«, men blev dog tilført en gruppe fra Ringens Arbejdergrupper, der på nogle få nær alle var DSUere.

¹⁴⁷ Frode Jakobsens ber., s. 299, anf. arkiv.

¹⁴⁸ Frode Jakobsen til Betty (Foss) og Ebba (Ebbe Munck) 30/4-45, Foss' arkiv pk. 1, læg 11.

¹⁴⁹ Arne Sejr til Ebbe Munck 11/4-45, Ebbe Muncks arkiv pk. 5.

¹⁵⁰ Frode Jakobsen til Betty og Ebba 30/4-45 anf. arkiv. Også Rüdiger Eckert anf. arb., s. 8. Hverken Axel Richard Møller eller Harald Møller havde viden om kontakten til Ringen, og de rettede forespørgsel til de to, der ledede »Frit Nordisk Forlag« i den sidste del af krigen (»Nordisk Front« udkom ikke i de sidste måneder); men de afviser at der har været tale om en sådan tilknytning, brev fra H. og A. R. Møller af 3/2-82.

¹⁵¹ Frischs referat af møde i det socialdemokratiske partiråd 19. juli 1944, Frisch anf. arb. III, s. 180.

modstandsbevægelsen.¹⁵² Dette var en klar radikalisering i forhold til »Når Danmark atter er frit«, der jo havde ladet dette spørgsmål stå åbent. Baggrunden for et sådant krav var Frihedsrådets opfattelse af, at det nu virkelig *var* en illegal regering, som det hævdedes i Ringens organ »Det politiske« 18/12-1944 og i Land og Folk nr. 61 fra februar 1945.

Udsendelsen af Th. Døssing til Moskva som diplomatisk repræsentant for »det kæmpende Danmark« blev i september 1944 kommenteret i »Nordens Frihed«, som mindede om, at »Frihedsrådet gør ikke krav på nogen politisk kompetence, men er et organiseret udtryk for folkets modstand«. Senere hed det endnu tydeligere: »Frihedsrådet er et reserveorgan hvis konkrete opgave er at organisere vor modstand; det er en politisk nattevagt...«

Også under diskussionen om overgangsregeringens sammensætning blev modstandsbevægelsens upolitiske karakter fastslået i flere af disse blade. Dog fortsætter »Kirkens Front« sin enegang i forhold til de øvrige ved at bringe en artikel »Vor første frie regering« det både i synspunkter og ordvalg leder tanken hen på Arne Sørensen som forfatteren. I artiklen stilles krav om at både DKP og Dansk Samling samt, direkte eller indirekte, også Frihedsrådet blev repræsenteret. Christmas Møller nævnes som en mulig udenrigsminister.¹⁵³

I »Hjemmefronten« hed det at »Frihedsrådets og den aktive modstandsbevægelses autoritet rækker ikke ud over kampen mod tyskerne og deres følgesvende«. Regeringen skal dannes af Kongen og Rigsdagen: »Det var rigsdagen, der sammensvejsede befolkningen til en helhed i kampen mod tyskerne. Og derved bevarede rigsdagen sin moralske ret til sammen med kongen at være forfatningsmæssige demokratiske faktorer, der ene kan danne og godkende den kommende regering«. Også modstandsbevægelsen burde dog være repræsenteret som symbol på det danske folks enighed i kampen mod tyskerne og dels som pant på at udrensningen ville blive gennemført »lige så hårdt og nådesløst som retfærdigt«.¹⁵⁴

Også i »Studenternes Efterretningstjeneste« blev modstandsbevægelsens upolitiske karakter fremhævet: »Studenternes Efterretningstjeneste er en del af den danske modstandsbevægelse, ikke en fremtidig politisk organisation. Hvad vi hver enkelt for sig ønsker i dansk politik, må fremføres indenfor de politiske partier, vi tilhører eller vil tilslutte os...«.¹⁵⁵ I artiklen »Efter krigen« fra august 1944¹⁵⁶ havde »Studenternes Efterretningstjeneste« slået til lyd for, at frihedsbevægelsen skulle repræsenteres i overgangsregeringen, hvorimod Frihedsrådets rolle var udspillet ved besættelsens ophør. I december siges det dog udtrykkeligt at »Frihedsrådets medlemmer må have sæde i den provisoriske regering«. I begge numre lægges der

¹⁵² Land og Folk nr. 51 af 9/9-1944. I en analyse af strejkens forløb i Land og Folk nr. 47 fra 7/7-44 hed det, at »medens samarbejdsmændene også ved denne strejke fik konstateret hvor ringe deres indflydelse er nationalt, viste det sig klart, at Frihedsrådet er det organ, der giver udtryk for folkets vilje og mening, og derfor har skabt sig en stor autoritet.«

¹⁵³ »Kirkens Front« nr. 14 nov. 44.

¹⁵⁴ »Hjemmefronten« 3. årg. nr. 6.

¹⁵⁵ »Studenternes Efterretningstjeneste« nr. 134 af 11/12-44.

¹⁵⁶ »Studenternes Efterretningstjeneste« nr. 127 af 28/8-44.

vægt på, at regeringens medlemmer er uplettede i national henseende, for at kunne tale med den fornødne autoritet.

»Danske Tidende«¹⁵⁷ fremhævede, at overgangsregeringen måtte være udnævnt af kongen og have rigsdagens tillid for at være landets lovlige regering. Men bladet ønskede også en rimelig hensyntagen til lederne af den underjordiske kamp, således at regeringen rummede repræsentanter både for politikerne og den aktive modstands folk.

»Nordisk Front« ønskede en regering bestående af ledende kræfter indenfor såvel den illegale som den legale modstandsbevægelse. Det var det danske folks opgave at kræve af rigsdagsmændene, at regeringen blev sammensat »ikke efter almindelig førkrigstids partipolitik, men udelukkende efter de personlige kvalifikationer, der var vist under besættelsen«.¹⁵⁸

Modstandsbevægelsens deltagelse i overgangsregeringen motiveres de fleste steder udfra et ønske om at undgå tilstande som i Grækenland eller i Belgien, ligesom også hensynet til opinionen i det allierede udland nævnes. Men principielt er Frihedsrådet og modstandsbevægelsen at betragte som upolitiske. Deres opgave er at bekæmpe besættelsesmagten, og når denne opgave er løst, bør modstandsbevægelsens folk kun ytre sig politisk gennem partierne.

Konklusion

Danmarks Frihedsråd søgte efter den 29. august 1943 at etablere et lederskab, ikke blot i forhold til den aktive modstandsbevægelse for at koordinere indsatsen mod besættelsesmagten, men også i forhold til befolkningen som en art illegal regering. Men på grund af situationen, der var opstået efter den 29. august 1943, og til dels på grund af skepsis overfor de to politiske partier der var tilsluttet Rådet, ønskede de traditionelle partier ikke at lade sig repræsentere. Indirekte betød dette, at Rådet var uden berøring med væsentlige sociale grupper som f.eks. størstedelen af fagbevægelsen og landboerne.

Trods de fejlslagne forsøg på at udvide Rådets politiske og sociale grundlag, søgte Rådet at spille en politisk rolle ved at etablere sig som en illegal regering, idet Rådet gjorde krav på en moralsk ret i kraft af, at det repræsenterede den aktive modstand.

Men i den første del af Rådets levetid stod en gruppe af blade udenfor Rådet – der ikke udgjorde nogen uvæsentlig del af modstandsbevægelsen, og herfra blev der formuleret en kritik der både anfægtede Rådets ret til at udtale sig på den samlede modstandsbevægelses vegne, og dets ret til at optræde som en slags illegal regering overfor befolkningen. Disse grupper havde et vist fælles præg deri, at de tilhørte den borgerlige og nationale del af modstandsbevægelsen, men adskilte sig indbyrdes ved, at nogle grupper holdt sig udenfor partipolitik, mens andre havde nære kontakter til politikere, især fra Det konservative Folkeparti.

Efter bladudvalgets dannelse i foråret 1944 fremstod kredsen ikke længere som

¹⁵⁷ »Danske Tidende« dec. 44.

¹⁵⁸ »Nordisk Front« dec. 44.

en opposition til Rådet, men den udgjorde dog fortsat en fraktion indenfor modstandsbevægelsen, som vendte sig imod Rådets forsøg på at spille en politisk rolle.

Det var gruppernes opfattelse, at modstandsbevægelsen efter politikernes opgivelse af samarbejdspolitikken den 29. august 1943 havde fået det brede grundlag, der gjorde modstandskampen til et virkeligt *nationalt* anliggende. Denne enighed truedes af Frihedsrådets forsøg på at spille en politisk rolle, som kunne bringe det i modsætning til politikerne fra de etablerede partier. Begivenhederne under folkestrejken i sommeren 1944 illustrerede denne fare.

Modstandsbevægelsen opstod som en »tværpolitisk« bevægelse, der udviklede sig til en så betydningsfuld politisk faktor, at de etablerede partier måtte tage udfordringen op. Ikke mindst da partier i opposition til det etablerede politiske system arbejdede indenfor bevægelsen, og søgte at påvirke den i retning af egne synspunkter. Bladene vendte sig imod »politiseringen« af modstandsbevægelsen, som i stigende grad gjorde sig gældende i den sidste del af besættelsestiden. De afviste, at modstandsbevægelsen kunne være et instrument til at opnå en fornyelse af det politiske liv efter krigen. En sådan fornyelse kunne modstandsbevægelsens folk alene arbejde for gennem de politiske partier.

Når oppositionen ikke har været tillagt større betydning i Hæstrups grundlæggende arbejde om Frihedsrådet »Hemmelig Alliance« må det forklares ud fra den konsensus-opfattelse, som arbejdet hviler på, og som viderefører centrale temaer i såvel Frihedsrådets som politikernes propaganda under og efter besættelsen.

Frihedsrådet har haft en interesse i at fremstille modstandsbevægelsen som samlet under dets ledelse i kampen mod besættelsesmagten. At Frihedsrådet holdt sig på et rent nationalt program, selvom der var radikale kræfter indenfor Rådet der ønskede at gå længere, må betragtes som en forudsætning for at modstandsbevægelsen kunne forblive en enhed. I politikernes interesse var det at understrege at legale og illegale kræfter efter den 29. august 1943 arbejdede for de samme nationale mål, nemlig Danmarks befrielse. At Frihedsråd og politikere gik sammen i overgangsregeringen blev det ydre udtryk for denne nationale enighed, og var næppe tænkeligt uden et program der holdt sig til det rent nationale.

Frihedsråd og politikere har derved haft en fælles interesse i at skildre modstandskampen som et nationalt anliggende, og har lagt grunden til den tradition som har fundet sin videnskabelige underbygning i Hæstrups arbejder.

Idag forekommer en sådan konsensus-opfattelse alt for forenklet. At Danmark undgik større konflikter ved befrielsen må forklares ud fra mere komplicerede forklaringsmodeller der inddrager politiske og økonomiske faktorer såsom Danmarks sociale standard, de politiske styrkeforhold, og lempelige stilling efter den 29. august 1943, sammenlignet med andre besatte lande. Studiet af modstandsbevægelsen vil i dag blive influeret af erfaringer med »tværpolitiske« bevægelser, som er blevet en fast bestanddel af det politiske mønster. Herved vil de politiske aspekter træde mere i forgrunden.

Den danske modstandsbevægelse var, ligesom i andre tyskbesatte lande, både en national bevægelse rettet mod den fremmede besættelsesmagt, og en oprørsbevægelse. (Hvor den nationale historieskrivning har ment at kunne se bort fra dette

sidste i perioden efter den 29.8.1943). Der er grund til at tro at studiet af den hjemlige modstandsbevægelse under dette dobbelte aspekt vil kunne øge vores forståelse for frihedsbevægelserne i den »3. verden«, der har været et af de vigtigste fænomener i verdenspolitikken siden den 2. verdenskrig.

SUMMARY

DENMARK'S FREEDOM COUNCIL: THE OPPOSITION 1943/44

After the breakdown on Aug. 29, 1943 of the official Danish policy of cooperation with the German occupation authorities, Denmark's Freedom Council attempted to establish itself as an underground government in addition to its role as leader and coordinator of the resistance movement. In order to broaden its base politicians from the Social Democratic Party and the Conservative People's Party were invited to join the Council.

But even after the 29th of August there were numerous legal avenues of influence open to politicians, such as contacts with top administrative officials in central and local government, and the politicians were unwilling to jeopardize these opportunities for influencing the course of events by membership in an illegal body like the Freedom Council. Moreover, they were wary of the two small political parties already represented in the Council, The National Union and Denmark's Communist Party; they were especially mistrustful of the latter.

Despite the unsuccessful attempt to broaden the political and social base of the Freedom Council by coopting politicians of the established parties, the Council persisted in seeking recognition as an underground government, staking its claim to legitimacy on the moral grounds of representing the active resistance.

But there were, in fact, some elements in the resistance movement which were not ready to join forces in support of the Freedom Council, and this constituted a serious challenge to its claim. These elements were found in a number of groups, all of which belonged to the right-of-center wing of the resistance movement. Some of them were independent of the political parties, while others had close ties to established parties (primarily the Conservative People's Party), from which they received financial support. In return the politicians of these parties were given the opportunity of voicing their views in the illegal press operated by the groups.

The position adhered to by these groups was that the resistance movement had acquired the broad base it needed to become a *national* cause after the politicians had given up the policy of cooperation on Aug. 29.

An immediate threat to that national consensus was posed by the Freedom Council's attempt to play a political role that could bring it in opposition to the established parties. And its future was endangered by radical forces seeking to turn the resistance movement into an instrument of political innovation when the war was over.

In this context the groups exercised a moderating and conservative influence

within the resistance movement, sharing with the politicians of the established parties a desire to see the political system of the pre-war period reestablished after the war. Whatever renewal of political life were then to take place, it would have to be implemented through the political parties.

Translated by MICHAEL WOLFE.